Starski, Michał

Dzieje rynku w Pucku

Światowit 8 (49)/Fasc.B, 149-161

2009-2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Michał Starski

Dzieje rynku w Pucku (Pl. 65–79)

Tematyka placów rynkowych obecna jest w badaniach historycznych i urbanistycznych już od wielu dziesięcioleci. Zainteresowanie kwestiami zagospodarowania przestrzeni publicznej w mieście, infrastrukturą handlową oraz przede wszystkim siedzibami władz miejskich, znalazło wyraz w licznych publikacjach analitycznych i syntetycznych, omawiających dzieje i organizację tzw. serca miasta[1]. W ciągu ostatnich dwudziestu lat nowe dane do tej problematyki wnoszą także prace archeologiczne związane z prowadzoną na szeroką skalę rewitalizacją Starych Miast[2]. Wymierna wartość tych badań wynika między innymi z możliwości poznania tych odcinków dziejów poszczególnych miejscowości, dla których brak źródeł pisanych jest odczuwalny na każdym etapie postępowania badawczego. Mają one tym większe znaczenie, że w złożonej i zróżnicowanej przestrzeni miejskiej podejmowane są niejednokrotnie prace szerokopłaszczyznowe. Na ich podstawie można zweryfikować zachowane przekazy dotyczące rozplanowania zabudowań mieszczących się dawniej na placu rynkowym[3]. Kwestia ta wiąże się również z problematyką kształtowania się całych organizmów miejskich, w tym osadnictwa przedlokacyjnego. Cenne są uzyskane przy tym przesłanki dla określenia stref zamieszkałych przez poszczególne grupy zawodowe mieszczan[4]. Praktyka badawcza dostarczyła jeszcze wielu innych danych, pozwalających na odtworzenie dziejów społecznych, gospodarczych i przestrzennych tytułowego, małego nadmorskiego miasta.

Zasadniczym celem badawczym podjętych w 2007 roku prac archeologicznych na rynku puckim było odsłonięcie dawnego ratusza, znajdującego się niegdyś pośrodku placu (**Ryc. 1**), i poznanie jego dziejów[5]. Wykopaliska podjęte w związku z rewitalizacją Starego Miasta zostały w kolejnych sezonach rozszerzone na obszar całego rynku. Pozwoliło to włączyć w zakres analizy zagadnienia związane z funkcjonowaniem innych zabudowań reprezentacyjnych, ale także ze sposobem użytkowania i zagospodarowania przestrzeni placu w ubiegłych stuleciach. W związku z prowadzoną obecnie (jesień 2010 roku) rewitalizacją rynku i związaną z tym wymianą infrastruktury sanitarno-technicznej rozpoznano przestrzeń na obwodzie placu – ulice oraz obszar w bezpośredniej bliskości kamienic w północnej, zachodniej i południowej pierzei rynku (**Ryc. 1**).

Wobec nakreślonego wyżej, znacznego zasięgu prac wykopaliskowych możliwe było podjęcie rekonstrukcji dziejów tego głównego puckiego placu. Posiłkowano się przy tym także – stosunkowo licznie zachowanymi – źródłami pisanymi do dziejów miasta[6]. Nie obfitują one jednak w precyzyjne i obszerne informacje na temat tutejszego rynku i fakt ten znacząco utrudnia interpretację niektórych odkryć terenowych. Nie bez znaczenia dla podejmowanego opracowania jest także sama specyfika badań archeologicznych, które rzadko dostarczają informacji jednoznacznych i bezspornych, a częściej poszlak o mniejszym lub większym stopniu prawdopodobieństwa. Wszystkie te kwestie mają istotny wpływ na nasze możliwości poznawcze i interpretację zjawisk odnotowanych w nawarstwieniach kulturowych.

Dzieje rynku związane są ściśle z historią całego miasta. Kwestią kluczową jest zagadnienie jego początków i okresu przedlokacyjnego. Puck, poświadczony w źródłach pisanych już w początku XIII wieku, aż do 1348 roku, czyli momentu nadania mu przywileju lokacyjnego, był

[1] Z bogatej literatury przedmiotu por. Pudełko 1959; Gąsiorowski 1965; Schlesinger 1973; Rosłanowski 1982; Brachmann 1991; Morawski 1992; Urbańczyk 1992; Sowina 1992; Wiesiołowski 1992; Dunin-Wąsowiczowa 1992; Czaja 1992a; Zlat 1997; Jakimowicz 1997; Piekalski 1999; Tyszka 2001; Czerner 2002; Betlejewska 2004; Krasnowolski 2004; Wyrobisz 2010.

[2] Por. Sikorka-Ulfik 1970; Pela 1992; Nawrolski 1992; Buśko 2000; Święcicki-Tarasiński 2002; Walenta 2003; Borkowski 2005a; Hoffmann 2005; Andrzejewska 2006.

[3] Nie zawsze dają ku temu podstawy zachowane źródła kartograficzne i ikonograficzne. Porównaj szereg artykułów w: Alexandrowicz, Karpus, Rezmer 1996.

[4] O zagadnieniach socjotopografii miasta m.in. Wiesiołowski 1982; Czaja 1992b; Samsonowicz 1992; Goliński 1997; Mikulski 1997.

[5] Na temat dziejów dawnego ratusza por. Schultz 1907: 89–94; Dmochowska 1970: 61; Domańska 1976: 47–48; Groth 2005.

[6] Historycy podkreślają, że archiwalia puckie zachowały się stosunkowo licznie w porównaniu z innymi małymi miastami pomorskimi, jednak w mniejszym stopniu odnoszą się one do rozplanowania jego zabudowy. O archiwaliach puckich m. in. Klonder [b.r.]; Gierszewski 1966: 11–14; Dmochowska 1970; Domańska 1976.

osadą, której targowy charakter podkreślany jest przez mediewistów (Śliwiński 1998: 58–59; 2009: 204). W końcu XIII wieku podniesiony został do rangi ośrodka kasztelańskiego, co dowodzi jego wiodącej pozycji w regionie, już na wczesnym etapie jego dziejów[7]. W XIII wieku erygowano tu także parafię z kościołem, wokół którego miała rozwijać się osada. Uważa się, że pierwsza fundacja kościelna została zlokalizowana w miejscu obecnego gotyckiego kościoła pw. św. św. Piotra i Pawła (Śliwiński 1998: 66), zatem w północnej części miasta, około 50 metrów od rynku (**Ryc. 1**). Badania archeologiczne placu dostarczyły jednak bardzo nielicznych śladów osadnictwa z końcowego odcinka wczesnego średniowiecza. Brak jest jakichkolwiek konstrukcji oraz obiektów o charakterze gospodarczym, a jedyne pozostałości zasiedlenia z tego czasu to nieliczne fragmenty naczyń ceramicznych, występujące w stropie ówczesnego humusu. Najprawdopodobniej zatem znajdowały się one na powierzchni gruntu aż do czasu kształtowania się miasta lokacyjnego (i związanego z tym odkładania się nawarstwień kulturowych na rynku). Są to zatem znaleziska, które jedynie pośrednio mogą służyć do wyznaczenia zasięgu strefy zasiedlenia, choć należy podkreślić, że występowały najliczniej w północnej części rynku, bliżej kościoła parafialnego.

Fakty te przemawiają za tym, że rynek został wytyczony w miejscu wcześniej nie zasiedlonym. Na podstawie luźnych znalezisk zabytków ruchomych można jedynie przypuszczać, że obszar ten znajdował się w pobliżu osady zlokalizowanej – jak wskazuje szereg przesłanek – w rejonie kościoła. Na ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego natrafiono bowiem we wschodniej części założenia zamkowego oraz w kilku miejscach w pobliżu świątyni (Milewska, Kruppé 2003: 221–230) (**Ryc. 2:1**). Z pewnością jest to obszar zbyt mały dla funkcjonowania omawianej osady i jej zasięg musiał być pierwotnie większy. Poświadczają to również odkrycia archeologiczne: ślady zasiedlenia ze schyłku wczesnego średniowiecza odkryto zarówno na wschód od miasta, w rejonie dzisiejszego portu jachtowego, jak też na zachód od niego, w miejscu tzw. Wzgórza Wiatracznego (**Ryc. 2**); poniżej jego wyniesienia, na dnie Zatoki Puckiej, znaleziono relikty wczesnośredniowiecznego portu, datowane ogólnie od X do XIII wieku (Kurowska, Król 1998; Stępień 1998). Podejmując próbę określenia zasięgu występowania śladów osadnictwa wczesnośredniowiecznego, za jego oś należy uznać linię wytyczoną wzdłuż klifu nadmorskiego (**Ryc. 2:2–4**). Brak wyraźnej koncentracji śladów zasiedlenia wskazuje zaś na to, że trzynastowieczny Puck mógł składać się z kilku skupień osadniczych, zlokalizowanych w niewielkiej odległości od siebie.

Nawarstwienia kulturowe odsłonięte na puckim rynku wiążą się jednak głównie z okresem po nadaniu przywileju lokacyjnego, a więc z czasem powstawania miasta. Na podstawie analizy ich ukształtowania można stwierdzić, że rynek wytyczono w miejscu płaskim, lekko obniżającym się ku północy. Ponadto, niewielki garb przebiegał po osi SW-NE, zatem spływ wód opadowych poprowadzony był do dwóch pozostałych narożników placu. Jego obecne wymiary – 110×43 m – są relatywnie duże[8]. Nie mają one, podobnie jak kształt rynku, analogii wśród innych miast Pomorza Gdańskiego lokowanych w połowie XIV wieku (Betlejewska 2004). Pewne wątpliwości rodzi również lokalizacja kościoła parafialnego, który nie przylega do placu. Wyniki prac archeologicznych oraz analiza dostępnych archiwalnych planów i współczesnych map Pucka wskazują jednak na to, że obecny kształt rynku odpowiada najprawdopodobniej pierwotnemu (**Ryc. 3**)[9]. Odsunięcie bloku zabudowy mieszczącego kościół farny lub zlokalizowanie go przy narożniku rynku jest typowe dla lokacji z połowy XIV wieku na terenie Pomorza Gdańskiego[10]. Jeszcze większy rozmiar rynku nie miałby racjonalnego uzasadnienia ekonomicznego dla tak małego miasta. Obserwacja układu linii zabudowy w pierzejach rynkowych skłania jednak do przypuszczenia, że początkowy obrys placu uległ zmianie. Prawdopodobnie większość działek została przedłużona kosztem jego przestrzeni o około 2 do 3 m (**Ryc. 4**). Do takiego wniosku skłania nieregularny kształt rynku oraz obecna długość parcel (Kurdwanowski 2009; Starski 2010a). Przekraczają one bowiem ich lokacyjne wymiary: 3×7 pręta chełmińskiego, czyli w przybliżeniu 12,96×30,24 m. Praktyka ich wydłużania kosztem przestrzeni publicznej ma liczne analogie w innych miastach, a znajduje swoje potwierdzenie także w źródłach pisanych, m.in. opisach spraw sądowych czy w statutach cechowych (Dybaś, Tandecki 1990: VI–X, 18–19).

Kwestia powstawania nawarstwień kulturowych na rynku jest istotna z punktu widzenia kształtowania się miasta. Był to bowiem proces rozciągnięty w czasie, a moment

[7] Poświadczona jest ona po raz pierwszy w 1271 roku (Śliwiński 1998: 61).

[8] Powierzchnia rynku wynosi około 4700 m^2.

[9] Północnego bloku zabudowy przyrynkowej nie ma na planie F. Getkanta z 1634 r., ale przypuszczam, że rysując plan Pucka, nie skupiał się on zbytnio na kwestii rozplanowania bloków zabudowy miejskiej, a jedynie na umocnieniach przyszłej twierdzy (Starski 2009). O istnieniu północnego bloku zabudowy od czasu założenia miasta świadczą rozmiary zlokalizowanych tam trzech działek, o wymiarach 3×7 pręta chełmińskiego, które wpisują się w moduł parcel mieszczańskich dla lokacyjnego Pucka.

[10] Np. Bytów, Skarszewy. W Lęborku i Człuchowie zlokalizowany jest w narożniku rynku.

nadania przywileju lokacyjnego mógł nastąpić w jego początkowym okresie, jak również w trakcie lub po powstaniu przynajmniej części nowego osiedla (Młynarska-Kaletynowa 2006; Kiełbik 2007: 15–44). Nadany dokument stwarzał jedynie okoliczności natury prawnej dla formowania się osady lub potwierdzał jej status. W przypadku Pucka można przypuszczać, że moment jego nadania poprzedzał zasiedlenie, bowiem zapisy aktu lokacyjnego wskazują na to, że w 1348 roku miasto było dopiero w początkowej fazie organizacji (Bruski 1998: 76). Dlatego też ustalenie datowania bezwzględnego nawarstwień na rynku mogłoby określić i uściślić czas kształtowania się tej części miasta. W istocie, z najniższych warstw rynku pozyskano liczne fragmenty drewna i wyrobów drewnianych, z których wybrane przeznaczono do badań dendrochronologicznych. Ich wyniki pozwalają datować czas ścięcia drzew na lata 40. i 50. XIV wieku[11], co wskazuje, że proces zasiedlania tego obszaru zapoczątkowano około połowy XIV wieku, a więc prawdopodobnie wiązał się on z nadaniem przywileju.

Nawarstwienia kulturowe zachowane na rynku poświadczają dynamiczny rozwój miasta w początkowym jego okresie. Zarejestrowano je we wszystkich wykopach wytyczonych na placu, a ich charakter i układ był analogiczny (**Ryc. 5**). Zaobserwowano jedynie niewielkie różnice w ich miąższości. W toku badań wyróżniono w niektórych miejscach nawet cztery poziomy użytkowe. Dwa górne, o niewielkiej miąższości i z małą liczbą zabytków, rozdzielone były 20–40-centymetrowymi warstewkami niwelacyjnymi piasku i gliny. Natomiast dwa niższe zdecydowanie bardziej obfitowały w znaleziska kości zwierzęcych, drewna oraz fragmentów wyrobów ceramicznych, drewnianych i skórzanych. Tworzyła je mierzwa, o charakterze śmietniskowym, z dużą zawartością odpadków organicznych (m.in. drewna, słomy i pestek), której powstanie należy wiązać z intensywnym użytkowaniem terenu bezpośrednio po lokacji Pucka. Jej miąższość dochodziła w niektórych miejscach do pół metra. Przypisanie tych nawarstwień do najwcześniejszego okresu dziejów miasta możliwe było na podstawie wspomnianego wyżej datowania zabytków drewnianych (por. przyp. 11). Chronologię górnych poziomów użytkowych ustalono na podstawie znalezisk monet wydobytych ze stropowej ich części. Były to dwa kwartniki krzyżackie, bite w latach 1364–1379, które funkcjonowały w obiegu aż po koniec XIV wieku (Paszkiewicz 2008). Reasumując, chronologia najstarszych poziomów użytkowych rynku obejmuje czas od połowy do ostatnich lat XIV wieku.

W świetle wyników prowadzonych na rynku badań wykopaliskowych można stwierdzić, że jego obszar od początku funkcjonowania miasta stanowił niezabudowany plac. W początkowym okresie mógł on być użytkowany podczas wznoszenia zabudowań w obrębie parcel mieszczańskich. Występowanie luźnych fragmentów desek i bierwion w najniższych nawarstwieniach może być konsekwencją składowania na placu, lub obrabiania tu, budulca pod przyszłe domy. Szybki przyrost warstw mierzwy można z kolei wiązać z wyrzucaniem nieczystości związanych zarówno z działalnością prowadzoną na rynku, jak również na działkach miejskich[12]. Sam rynek pełnił natomiast w tym czasie funkcje typowe dla tego rodzaju miejsc, czyli głównie komunikacyjne i handlowe. Na ślady takiego użytkowania terenu składają się również odsłonięte konstrukcje (**Ryc. *6***). Są to rzędy palików i poziomo położonych belek, zaklinowanych kamieniami, oraz dołki posłupowe, a więc najprawdopodobniej pozostałości lekkich budowli drewnianych (**Ryc. 7**). W ich otoczeniu stwierdzono ślady palenisk oraz brukowanie nawierzchni. Próbując zidentyfikować ich pierwotną funkcję, należy uznać je prawdopodobnie za ściany płotów lub bud kupieckich. W ich pobliżu przetrzymywano zwierzęta, o czym świadczą ślady kopyt odciśnięte w mierzwie.

Inną konstrukcją jest fragment bruku kamiennego odsłonięty w północno-wschodniej części rynku (**Ryc. *6***). Był on ułożony ze średniej wielkości kamieni polnych w stropie jednego z poziomów użytkowych. Natrafiono na niego w dwóch różnych punktach placu, co pozwala przypuszczać, że w drugiej połowie XIV wieku nie podejmowano prac zmierzających do wybrukowania większych jego połaci. Działania te miały się zatem ograniczać jedynie do niewielkich odcinków w obrębie przejść albo w pobliżu bud kupieckich ustawionych na rynku. Na badanym terenie odsłonięto również ślady dwóch palenisk lub piecowisk. Zalegały one na najniższym poziomie warstw użytkowych. Charakteryzowały się koncentracją spalenizny i węgli drzewnych oraz dużym stopniem przepalenia podłoża. Było ono w obu przypadkach specjalnie przygotowane: stanowiła je warstwa zbitej gliny lub cegieł ułożonych w kształcie prostokąta (**Ryc. 8**). Znajdowały się one w pobliżu wybrukowanych partii rynku. Jeśli przyjąć, że tym ostatnim towarzyszyły budy kupieckie lub innego rodzaju zabudowania związane z handlem, to świadczyłoby to o dogrzewaniu się ówczesnych kupców. Podobne konstrukcje, datowane na XIV wiek, odsłonięto również w Gdańsku, na terenie jatek rzeźniczych, a także na rynku wrocławskim[13].

[11] Ustalono daty sześciu poddanych analizie próbek. W przypadku czterech z nich przypadają one na lata: 1345/1346, 1347/1348, 1349 i 1356/1357. W pozostałych dwóch fragmentach drewna nie zachowały się ich słoje przykorowe, stąd uzyskane daty (1202 i 1283 r.) nie są wiążące (Ważny 2008).

[12] Konsystencja nawarstwień wskazuje na większą koncentrację odpadków organicznych na obwodzie placu.

[13] Gdańsk – informacja mgr. R. Krzywdzińskiego, Autora badań. Wrocław – por. Buśko 2000.

W toku prac badawczych, prowadzonych na obwodzie placu, nie stwierdzono niemal żadnych śladów utwardzania nawierzchni poprzez brukowanie czy moszczenie drewnem. Tylko w jednym miejscu zarejestrowano zmurszałą deskę, o długości około 2,4 m, ograniczoną wbitymi palikami. Znajdowała się ona przy zachodniej krawędzi rynku, u wylotu obecnej ul. 10 Lutego. Nie stwierdzono przy tym ciągłości tej konstrukcji ani w stronę północną, ani południową. Trudno zatem przesądzać, czy jest to pozostałość moszczenia, rynsztok, czy innego rodzaju obiekt.

Badania archeologiczne dostarczyły jeszcze kilku informacji odnośnie dziejów placu w najstarszym okresie istnienia miasta. Przeprowadzone tu prace georadarowe (Groffik 2007) ujawniły znaczne różnice wilgotności nawarstwień, manifestujące się jako dwa ukośne krzyże w północnej i południowej części rynku (**Ryc. 9**). Zarejestrowano je na różnych głębokościach, a zróżnicowanie w odczycie wilgotności jest najprawdopodobniej efektem istnienia w tym miejscu osi komunikacyjnych, biegnących w poprzek placu. Prowadzą one bowiem ku ulicom wychodzącym z rynku. Pośrednio świadczą o tym, że obecny kształt placu był taki sam także w początku istnienia Pucka.

Na obraz zagospodarowania rynku składają się także cztery studnie miejskie, znane z planów miasta z 1634 i 1810 r. (**Ryc. 3**). Na jedną z nich natrafiono w toku prac terenowych przy południowo-zachodnim narożniku placu (**Ryc. 6**). Miała ona cembrowinę zbudowaną z głazów narzutowych i średnicę około półtora metra. Funkcjonowała do XVIII wieku, kiedy to została zasypana. O funkcji placu, ale także o zajęciach ówczesnych mieszkańców Pucka, świadczy także odkrycie dwóch skupisk surowca miedzianego w postaci wytopków i kawałków rudy (**Ryc. 6**). Są one związane z dystrybucją miedzi, zapewne na cele miejscowej wytwórczości rzemieślniczej. Najczęściej podziału surowca dokonywano bowiem w miejscu publicznym (np. na rynku), w obecności mistrzów wszystkich rzemiosł tzw. metalowych. Podobnych obserwacji dokonano także w przypadku innych miast średniowiecznych[14].

Bogaty zasób informacji uzyskano także na podstawie licznego zbioru zabytków ruchomych, datowanego na drugą połowę XIV wieku. W największym odsetku składają się na nie kości zwierzęce, będące odpadkami pokonsumpcyjnymi. Wśród nich najliczniejsze są szczątki bydła, świń, kóz i owiec, rzadziej spotykane są kości ptactwa i ości ryb (Grężak 2010). Na kościach zaobserwowano ślady filetowania, rąbania i odcinania od nich mięsa. W pewnym stopniu znaleziska ruchome świadczą także o stosunkach etnicznych panujących na terenie miasta lokacyjnego. Za kategorię źródeł szczególnie „czułych" pod tym względem uważa się wyroby garncarskie (Rębkowski 1995: 77–85). Na podstawie analizy znalezisk stwierdzono, że w okresie późnego średniowiecza dominowały siwaki; ich udział w nawarstwieniach z drugiej połowy XIV w. na rynku wynosi niemal 74% całości zbioru naczyń. Pojawienie się tego rodzaju wyrobów należy wiązać z przybyciem do Pucka nowych osadników, pochodzących zapewne z krajów niemieckich (Bruski 1998: 73–77; Schultz 1907: 97; Piskorski 2000: 222– 230). Wszystkie wyróżnione naczynia były płaskodenne, a znaczny ich odsetek stanowiły egzemplarze z okapem i wrębem na pokrywkę (**Ryc. 10:4–6, 8–9**). Na wyroby miejscowych rzemieślników w początkowym okresie istnienia miasta składają się natomiast naczynia wykonane w technice tradycyjnej, nawiązujące do wytwórczości wczesnośredniowiecznej, ale noszące także cechy późnośredniowieczne (**Ryc. 10:1,2,7**). Ich udział w zbiorze wszystkich naczyń wynosi 21%. Odnotowano przy tym marginalny udział naczyń ceglastych i kamionkowych.

Do mniej licznych znalezisk należą inne wyroby ceramiczne, jak przęśliki tkackie oraz przedmioty wykonane ze skóry i drewna, mające liczne analogie w kulturze materialnej mieszkańców Pomorza Gdańskiego, a także innych regionów. Są to resztki obuwia i pochewki skórzane, patynki, korowe pływaki do sieci oraz toczone i klepkowe naczynia drewniane, będące wyrobami miejscowych rzemieślników (Kozakiewicz 2008) (**Ryc. 11**). Liczny jest również zbiór zabytków metalowych, wśród których wymienić należy sprzączki, aplikacje stroju, odważniki, naparstki (**Ryc. 11:12–14**). Na uwagę zasługują też: kostka do gry i dwustronne grzebienie rogowe (**Ryc. 11:8–10**). Do najciekawszych zabytków należy ceramiczna figurka przedstawiająca sylwetkę świętego (**Ryc. 11:11**). W prawej ręce dzierży on pastorał skierowany krzywaśnią do środka, ku lewej ręce, w której trzyma księgę. Atrybuty te mogą wskazywać, że jest to przedstawienie św. Wojciecha, ale są one wspólne dla wielu świętych pełniących za życia funkcje biskupa (Labuda 1947: 102; Karwasińska 1956; Bering 1998).

Przyrost nawarstwień kulturowych na rynku w początku XV wieku został zahamowany, a kolejne stanowią już jedynie niewielkich rozmiarów nieciągłe soczewki ziemi, zachowane punktowo w różnych miejscach placu. Może mieć to związek z zakończeniem etapu zagospodarowania frontów parcel mieszczańskich w pierzejach przyrynkowych lub ukształtowaniem się miasta i związanym z tym staraniem

[14] Tematyka ta omawiana jest w kontekście statutów cechowych (Dybaś, Tandecki 1990: 84–85). O dystrybucji surowca na rynku miejskim w Krakowie – por. Buśko, Dereń, Garbacz-Klempka 2010.

o zachowanie stałych rzędnych terenu – odpowiednich dla funkcjonujących zabudowań[15]. Wpływ na to miała także z pewnością budowa ratusza miejskiego, który wzniesiono w końcu XIV wieku na środku placu (**Ryc. 3, 6**). W wyniku prac archeologicznych odsłonięto i zadokumentowano fundamenty piwnic i przyziemia, pochodzące z poszczególnych etapów istnienia siedziby władz miejskich. Na podstawie stratygrafii nawarstwień i analizy architektonicznej zachowanych reliktów budynku możliwe było wyróżnienie faz związanych z budową, funkcjonowaniem i zasypaniem dawnej siedziby władz miejskich Pucka[16]. Analiza ta była poważnie utrudniona z powodu licznych prac związanych z przebudową ratusza, a także częściową rozbiórką jego fundamentów po pożarze w 1863 r. Udało się jednak stwierdzić, że od przełomu XIV i XV w. lub początku XV w., aż do 1863 r. mówić można o tylko jednym ratuszu, który poddawany był licznym przebudowom[17]. Starsze fundamenty zostały częściowo wykorzystane w późniejszych fazach jego użytkowania, a częściowo – rozebrane i zastąpione nowymi.

Najstarszy budynek (faza I) miał wymiary 8,7×17,5 m i był zorientowany dłuższym bokiem po osi północ-południe (**Ryc. 12:1**). Pozostałością po nim jest fundament ściany zachodniej oraz dolne partie północnego i południowego, zachowane jedynie fragmentarycznie na poziomie ich stopy. Nie zachowany fundament ściany wschodniej znajdował się prawdopodobnie pod późniejszym, pochodzącym z XVI wieku. Były one licowane, zbudowane ze średniej i dużej wielkości głazów granitowych, wiązanych zaprawą wapienną (**Ryc. 13**). W okresie późnego średniowiecza ratusz był podpiwniczony, a poziom użytkowy piwnicy znajdował się około dwa metry poniżej ówczesnego poziomu rynku. Przypuszczalnie zatem była ona tylko częściowo zagłębiona w ziemię. Wejście do niej znajdowało się od południa i prowadziło przez szyję wejściową (**Ryc. 12:1**). Budynek był wzniesiony prawdopodobnie w konstrukcji szkieletowej tzw. muru pruskiego. Jego istnienie wzmiankują przekazy pisane już w 1400 r.[18], a wzniesiono go zapewne niedługo przed tą datą[19]. Brak jest jednak bliższych danych na temat wielkości i konstrukcji najstarszej siedziby władz miejskich. Była ona przynajmniej dwukrotnie przebudowywana. Pierwsza przebudowa nastąpiła na początku XVI wieku, prawdopodobnie po pożarze budynku, o czym świadczą datowane na ten czas warstwy pożarowe.

Odbudowany ratusz (faza II) miał najprawdopodobniej te same wymiary, a zmieniono tylko jego zagospodarowanie wewnętrzne (m.in. powierzchnię piwnic zmniejszono o połowę – zasypując ich południową część) i nadmurowano fundamenty (**Ryc. 12:2**). Zostały one zbudowane z luźno ułożonych średnich i dużych głazów granitowych. Ich bezładny układ sugeruje zastosowanie doraźnych rozwiązań budowlanych. O remoncie budynku około 1528 r. świadczą zapisy źródłowe. F. Schultz (1907: 201, 337) przytacza umowę zawartą przez rajców i ławników Pucka (*Ratmännern und Scheppen*) z klasztorem w Żarnowcu. Według niej miał on, wespół z Radą Miejską Gdańska – ówczesnym zarządcą starostwa puckiego, pokryć wydatki związane z remontem kościoła parafialnego w Pucku oraz ratusza miejskiego. Obie inwestycje przytaczane są w kontekście napraw po wojnie z lat 1520–1522. Skądinąd wiadomo, że w 1520 r. Puck poddał się niemieckiej armii zaciężnej Wolfa von Schönburga, która wpuszczona do miasta bez walki i tak dokonała rabunku żywności i mienia mieszkańców (Biskup 1991: 347–348; Groth 1998a: 96–97). Jest zatem prawdopodobne, że wydarzenia związane z wkroczeniem wojsk zaciężnych do miasta i jego złupieniem spowodowały pożar ratusza i w konsekwencji zmusiły mieszczan do odbudowy siedziby władz miejskich. Nowy budynek wzniesiono w konstrukcji szkieletowej tzw. muru pruskiego. Jego zarys widnieje na najstarszym planie Pucka, autorstwa F. Getkanta z 1634 r. (**Ryc. 3:A**). Była to konstrukcja jednopiętrowa (być może z poddaszem), podpiwniczona i zaopatrzona w wieżyczkę z zegarem i dzwonem (Groth 2005: 23; Schultz 1907: 337)[20].

Kolejna przebudowa (faza III) nastąpiła prawdopodobnie w połowie XVIII wieku, w związku ze złym stanem technicznym budynku (Schultz 1907: 201, 337; Starski 2010b). W jej wyniku poszerzono i przedłużono ratusz, który uzyskał wymiary 11×23,5 m (**Ryc. 12:3, 14**).

[15] Młodsze nawarstwienia mogły być także systematycznie usuwane w trakcie doraźnego porządkowania placu.

[16] Pełną analizę architektoniczną z rozróżnieniem faz chronologicznych ratusza przedstawiono w niepublikowanym opracowaniu (Starski 2010b).

[17] Istnienie trzech ratuszy w dziejach Pucka (łącznie z neogotyckim) sugeruje A. Groth (2005: 21).

[18] Najstarsze wzmianki pojawiają się w *Księdze Miejskiej Pucka*, w dwóch niedatowanych zapisach na karcie 3, powstałych pomiędzy 1398 a 1400 rokiem. Dotyczą one pożyczek złożonych przez *Nyclausa von Schonegge* i *Bernta Gasse*, którzy *hot alle Jar 4 Mark von dem Rothuze zu Puczik... gab*. (*Księga Miejska Pucka...*, karta 3). F. Schultz (1907: 89–94) przytacza także zapis z 1437 r.: *am Ringe kegen dem Rathuse*.

[19] Wkop budowlany pod zachodnią, najstarszą ścianę ratusza, wykonany został z poziomu ponad nawarstwieniami datowanymi na drugą połowę XIV wieku.

[20] Chodzi zapewne jedynie o sygnaturkę pośrodku dachu lub przy jednej ze ścian budynku, bowiem nie natrafiono na fundamenty, które mogły być podstawą wieży.

Jego nowe części nie były podpiwniczone, a ściany wzniesiono na ławie fundamentowej, ułożonej z luźno rzuconych głazów narzutowych, uzupełnionej gruzem ceglanym, związanym zaprawą wapienną (**Ryc. 14**). Jednak już w 1790 roku siedziba władz miejskich wymagała kolejnego remontu, który polegał na wymianie belek podwalinowych na długiej ścianie budynku (Schultz 1907: 337: *...die ganze Langsseite aufgeschraubt und unterschwellt...*). W pierwszej połowie XIX wieku podejmowano jeszcze kilka doraźnych remontów w związku ze złym stanem technicznym budynku (Groth 2005: 23–26). Ostatecznie spłonął on w nocy z 23 na 24 maja 1863 roku, po czym pogorzelisko rozebrano, a teren zasypano. Nową siedzibę władz miejskich wzniesiono we wschodniej pierzei rynkowej, w stylu neogotyckim.

W świetle poczynionych ustaleń można stwierdzić, że przez cały czas istnienia był to budynek nieznacznych rozmiarów, nie nawiązujący do ratuszy większych miast późnego średniowiecza, będących manifestacją zamożności i siły miasta (Zlat 1997). Należy jednak dodać, że na tle ówczesnej zabudowy Pucka był on trzecią co do wielkości budowlą, po kościele i kamienicy zamkowej (**Ryc. 15**). Na taką wielkość ratusza wpływ miały z pewnością ograniczone możliwości ekonomiczne tego małego miasta. Niewykluczone także, że było to rezultatem polityki jego właścicieli, a więc Zakonu Krzyżackiego, który mógł nie zezwolić na budowę większej siedziby władz miejskich niż istniejący w Pucku zamek[21]. Niewielkich rozmiarów ratusz mieścił zatem pomieszczenia najistotniejsze dla funkcjonowania siedziby władz miejskich. A. Groth wzmiankuje ich siedem, a mieściły one m.in. sale rady miejskiej i sądu miejskiego, archiwum, areszt oraz trzy mieszkania. W piwnicy znajdowały się zapewne pomieszczenia magazynowe. Przy ratuszu był także pręgierz i waga, a więc urządzenia o charakterze publicznym, niezbędne dla funkcjonowania organizmu miejskiego (Groth 2005: 23–24)[22]. Ważną kwestią jest także zagadnienie programu artystycznego omawianego budynku, zwykle manifestowanego w tego rodzaju budowlach[23]. Źródła pisane oraz wyniki badań archeologicznych nie dają jednak podstaw do jego odtworzenia i zagadnienie wyglądu detalu architektonicznego ratusza musi pozostać na razie poza przedmiotem dociekań[24].

Dla omawianej budowli nie ma licznych analogii. Zachowane gmachy ratuszy znane są z większych miast, takich jak Gdańsk czy Toruń, jednak ich wartość architektoniczna i symboliczna wykracza w znaczący sposób poza rangę ratusza puckiego. Budynki zachowane w mniejszych miastach Pomorza Gdańskiego mają zdecydowanie inne wymiary i konstrukcję lub też zostały niemal całkowicie przebudowane[25]. Najbliższą analogią wydaje się być rekonstruowana sylwetka ratusza Głównego Miasta w Gdańsku, z najstarszego okresu jego istnienia (**Ryc. 16:A**). Budynek ten, co prawda ceglany i piętrowy, mógł być jednak wzorem dla siedziby władz miejskich Pucka. Miał on wejście usytuowane pośrodku długiej ściany oraz zaznaczoną nad nim wieżyczkę[26].

Badania archeologiczne ujawniły, że po wschodniej stronie ratusza funkcjonował ciąg zabudowań, które identyfikować należy najprawdopodobniej z kramami kupieckimi. Natrafiono tam na ślady długiej na ponad siedemnaście metrów i wąskiej – bo o szerokości czterech metrów – budowli, wzniesionej wzdłuż wschodniej ściany siedziby władz miejskich (**Ryc. 6**). Na jej zachowane relikty składały się fundamenty w części południowej, wzniesione z kamieni łączonych na glinę, a od strony północnej – dodatkowo także belki podwalinowe (**Ryc. 17**). Większość ścian rozebrano i do czasów obecnych przetrwały tylko dwa najniższe poziomy kamieni oraz belki. W części południowej odsłonięto posadzkę ceglaną i wejście do omawianej konstrukcji, w kształcie tzw. szyi wejściowej. W części

[21] Osobnym przykładem są tutaj Gdańsk i Toruń, znajdujące się także w obrębie Państwa Zakonnego. Ich ratusze były dużo większe, o wyraźnie zaznaczonej symbolice. Należy jednak dodać, że w okresie władzy krzyżackiej ratusz gdański był znacznie mniejszy niż obecnie, a wieża ratusza toruńskiego została podwyższona do obecnej wysokości dopiero po włączeniu miasta do Polski (Zarębska 1997: 68–70; Woźniak 1997: 166–167).

[22] Pomieszczenia znane są ze wzmianek źródłowych z końca XVIII wieku, ale można przypuszczać, że podział taki istniał także wcześniej, tj. przynajmniej w XVIII wieku.

[23] O symbolice ratusza jako zamku mieszczan – por. Zlat 1997: 17–18; Jakimowicz 1997: 37–48.

[24] Jedynie odkrycia cegieł posadzkowych oraz nielicznych kształtek świadczą o wyposażeniu wnętrz i programie artystycznym. Na okres późnonowożytny składają się fragmenty malowanych tynków (Starski 2010b).

[25] Zachowany jest średniowieczny ratusz w Gniewie, jednak został on przebudowany w stylu neogotyckim. Analogiczne mogą być gotyckie ratusze w Ornecie i Malborku, które jednak są konstrukcjami znacznie większych rozmiarów, w całości murowanymi, o wyraźnym układzie halowym, typowym dla dużych miast. Znany z przedstawień ikonograficznych ratusz lęborski również był większy, przynajmniej jednopiętrowy, z wieżą zlokalizowaną przy ścianie szczytowej (**Ryc. 16:B**). Rozpoznane archeologicznie ratusze chojnicki i człuchowski były także zupełnie innymi budynkami. Pierwszy był murowany, o długości trzydziestu metrów, drugi natomiast – drewniany i zdecydowanie mniejszy niż ratusz pucki (Walenta 2003: 40–43; Borkowski 2005b).

[26] Nie jest ona zaznaczona na sylwetce ratusza, jednak wg T. Zarębskiej (1997: 68–70) istniała już przed przebudową w połowie XVI w.

północnej natrafiono zaś na fragment posadzki ceglanej, służącej jako podstawa paleniska, a obok niego na wkopaną fasę[27] z drewna sosnowego (**Ryc. 17**). Podłużne zabudowanie było rozdzielone co najmniej dwoma przegrodami usytuowanymi na osi wschód-zachód (**Ryc. 17**). Jedna z nich, drewniana, została odsłonięta w części północnej. Składała się na nią masywna belka podwalinowa z wyciętą pazą, w którą wstawiono pionowo mniejsze paliki. Sposób ich zamocowania w górnej części jest niestety nieznany, bo nie zachowała się ona do czasów dzisiejszych. Konstrukcja ściany została dodatkowo wzmocniona poprzez wyplecenie jej prawdopodobnie gałęziami wiklinowymi. Drugi podział przypuszczalnie istniał w części południowej, w której zachowało się tylko zawalisko kamienne, a brak było śladów konstrukcji drewnianych. We wnętrzu omawianej konstrukcji natrafiono na dawne warstwy użytkowe, składające się z siwej gliny z dużą ilością odpadków organicznych, w której zalegały liczne fragmenty naczyń ceramicznych oraz kafli garnkowych, datowanych na przełom XV i XVI wieku.

Charakter nawarstwień zalegających we wnętrzu omawianej budowli oraz kontekst wydobytych stąd zabytków ruchomych wskazują na to, że najprawdopodobniej prowadzono tu działalność handlową. Świadczą o tym odkrycia wagi szalkowej, stilusów, odważników kupieckich, ceramicznych naczyń importowanych, a także znaczna liczba wyrobów lub półwytworów metalowych w postaci obrączek, drucików, aplikacji stroju oraz szpilek. Do ciekawszych odkryć należą również trzewik pochwy od miecza bądź sztyletu oraz kęs wosku. Zabudowanie to mieściło przypuszczalnie przynajmniej trzy, o ile nie więcej, pomieszczeń. Podział ich powierzchni i kondygnacji oraz sposób komunikacji pomiędzy nimi nie jest możliwy do odtworzenia na podstawie badań archeologicznych. Nie zachowały się bowiem ich partie naziemne, a te zadokumentowane są i tak mocno zniszczone. Prawdopodobnie można było do nich wejść tylko z zewnątrz i nie było możliwości komunikacji pomiędzy nimi. Ustalono też, że klepiska w omawianych pomieszczeniach były zagłębione ok. 1 m poniżej ówczesnej powierzchni gruntu, być może zatem każde z nich miało płytką piwniczkę lub znajdowały się one po prostu nieco poniżej nawierzchni rynku. Wyniki prac wykopaliskowych wskazują na to, że konstrukcja ta została dobudowana do ratusza średniowiecznego (fazy I). Odmienne jest bowiem fundamentowanie jej ścian oraz datowanie z belek podwalinowych, których czas ścięcia określono na zimę 1480/1481 r. (Ważny 2007). Oznaczałoby to zatem, że w czwartej ćwierci XV wieku podjęto decyzję o rozbudowie siedziby władz miejskich, w celu zlokalizowania przy niej nowych, potrzebnych gminie pomieszczeń. Kres funkcjonowania omawianych budowli wyznaczył pożar w latach 20. XVI wieku, po którym podjęto przebudowę ratusza[28]. Kramów nie odbudowano, a miejsce po nich zasypano, tworząc w tym miejscu wyrównany plac.

Odkrycia te znajdują odzwierciedlenie w źródłach pisanych. W najstarszej księdze miejskiej kilkukrotnie wzmiankowano bowiem istnienie *pewnej liczby bud kupieckich*, znajdujących się w XV wieku w pobliżu ratusza[29]. W 1398 roku po raz pierwszy odnotowano „budy" (*Bänke*) znajdujące się na rynku węglowym (*Kolenmarkt*)[30], który lokalizować należy najprawdopodobniej przy bramie prowadzącej z miasta do zamku (**Ryc. 3**). W latach 80. XV wieku opisano istnienie na rynku co najmniej dziesięciu bud, które były przypisane do konkretnych właścicieli; w co najmniej trzech z nich sprzedawano mięso (*Fleischbank*). Informacja o kramach przytoczona została w kontekście ograniczonych możliwości, czy nawet pewnych trudności finansowych, mieszczan puckich w drugiej połowie XV wieku, spowodowanych wojną trzynastoletnią. Budy miały być w tym czasie zadłużone lub obciążone hipoteką na wartość 12 marek (Schultz 1907: 96–97). Adnotacja ta może pośrednio świadczyć o ewentualnych zmianach w zagospodarowaniu placu rynkowego, sprzedaży lub zaprzestaniu użytkowania części z nich. Taką ewentualność trudno potwierdzić na podstawie wyników prac archeologicznych. Z pewnością jednak informacja o budach, przez które rozumieć można także kramy, pozwala utożsamiać przynajmniej część z nich z omawianym zabudowaniem wzniesionym po wschodniej stronie ratusza[31]. Kwestia rodzaju prowadzonej w nim działalności handlowej wykracza poza ramy niniejszego artykułu, choć należy przypuszczać, że najbliżej ratusza znajdowały się kramy kupców lub bogatszych rzemieślników, a więc być może sukienników, kuśnierzy czy płócienników, odnotowanych w XVI-wiecznym Pucku (Groth 1998b: 144). Istotne znaczenie dla dziejów działalności handlowej, prowadzonej przez miejscowych kupców, ma fakt zaniechania odbudowy kramów po pożarze

[27] Rodzaj beczki z jednym dnem, zamykanej od góry dopasowaną pokrywą. Miała ona dwie wystające klepki, które tworzyły uszy z otworami, przez które przekładano drewnianą zasuwę, często zamykaną na kłódkę.

[28] Druga (II) faza funkcjonowania ratusza wiązała się z przebudową części naziemnej budynku, bez zmiany jego wymiarów (Starski 2010b).

[29] *...eine Anzahl ständiger Marktbuden sogenannte Bänke...* (Schultz 1907: 92–93).

[30] Por. *Księga Miejska Pucka...*, karta 1; Schultz 1907: 163–164.

[31] Pozostałe budy wzmiankowane w księdze miejskiej mogły znajdować się w innych częściach placu, w większym oddaleniu od ratusza.

ratusza w latach 20. XVI wieku. Być może wynikało to ze względów bezpieczeństwa (drewniane kramy mogły stanowić zagrożenie pożarowe dla nowej siedziby władz miejskich), a być może działalność handlową przeniesiono do wnętrza ratusza lub w inną część rynku, a ślady zabudowań z nią związanych nie zachowały się. Niewykluczone jednak, że kramów nie odbudowano z powodu wskazanych trudności finansowych mieszczan puckich, które pogłębiły się jeszcze po złupieniu miasta w 1520 roku, podczas wojny pruskiej (Biskup 1991: 347–348). Tak czy inaczej, zabudowanie mieszczące kupieckie kramy było jedynie krótkim epizodem w dziejach miasta i w omawianym kształcie nie funkcjonowało dłużej niż około czterdzieści lat. Jest ono jednak ważnym wątkiem w historii Pucka. Wskazuje bowiem na fakt podjęcia przez mieszczan, na miarę ich możliwości, inicjatywy wzniesienia niewielkich rozmiarów hali kupieckiej, która spełniała ważne funkcje w gospodarczym życiu miasta.

Prace wykopaliskowe na terenie ratusza dostarczyły bogatego zbioru zabytków ruchomych, datowanych od przełomu XV i XVI wieku (identyfikowanych z zasypiskiem piwnic i kramów po pożarze), aż po XIX wiek. Składały się nań głównie kości zwierzęce oraz fragmenty lub niekiedy całe naczynia ceramiczne. Ponad połowa z nich pochodziła z siwaków, ale liczne były także wyroby wypalone w atmosferze utleniającej i pokryte polewą (**Ryc. 18**). Pozyskano też duży zbiór kafli garnkowych oraz kilka gotyckich kafli płytowych, z których najprawdopodobniej zbudowane były najstarsze ratuszowe piece (**Ryc. 19**). Poza tym wydobyto liczne zabytki wykonane z innych surowców (**Ryc. 20**). Do najcenniejszych należą ozdoby i elementy stroju (okucia, sprzączki, zawieszki, paciorki bursztynowe, haftki), narzędzia krawieckie (naparstki, szpilki oraz nożyce), elementy uzbrojenia (groty strzał i bełtów kusz, głowica buławy bojowej, kule armatnie) i różnego rodzaju przedmioty użytku codziennego (m.in. noże, przęśliki, klucze oraz fragmenty wyrobów drewnianych). Wydobyto także kilkadziesiąt monet – głównie brakteatów i szelągów krzyżackich oraz polskich, zalegających na wtórnym złożu, ale także polskie monety nowożytne, pozyskane z poziomów klepiska ratusza nowożytnego (Paszkiewicz 2008).

O wyposażeniu ratusza i kulturze materialnej mieszkańców Pucka w wiekach XVII, XVIII i XIX świadczą zabytki ruchome wydobyte z gruzów nagromadzonych po zasypaniu pogorzeliska (**Ryc. 21**). Wśród znalezisk liczne były fragmenty dachówek, ułamki cegieł oraz tynki kryte pobiałą, a następnie malowane na czarno i zielono. Na ruchomości składają się głównie fragmenty naczyń glinianych, kamionkowych i pseudofajansowych, kafle płytowe, ułamki butelek szklanych, a także liczne fragmenty fajek z białej gliny, zapewne holenderskich i angielskich, oraz drobne monety pruskie z XVIII i XIX w.

Prowadzone na rynku badania archeologiczne umożliwiły znaczne poszerzenie wiedzy o tym głównym placu miejskim. Pozwalają one w sposób równoprawny traktować ustalenia historyków i archeologów w zakresie rekonstrukcji jego dziejów, nawet z lekkim wskazaniem na te ostatnie. Z drugiej strony, liczne znaleziska są niejednoznaczne i trudne do interpretacji w procesie odtwarzania historii dawnego Pucka. Należy jednak podkreślić, że odkrycie ratusza miejskiego i zabudowań o charakterze handlowym oraz pozyskanie bogatego zbioru zabytków stanowią z pewnością nową jakość w dotychczasowych pracach nad dziejami tego pomorskiego miasteczka.

Mgr Michał Starski
Instytut Archeologii
Uniwersytet Warszawski
m.starski@uw.edu.pl

Bibliografia

Archiwalia

Księga Miejska Pucka...

Księga miejska Pucka za lata 1398–1623 – Archiwum Państwowe w Gdańsku, sygn. 519, nr 41.

Literatura

Alexandrowicz, S., Karpus, Z., Rezmer, W.

1996 (red.) *Kartografia wojskowa krajów strefy bałtyckiej XVI–XX w. Materiały konferencji naukowej, Toruń, 20–22 października 1994 r.*, Toruń.

Andrzejewska, A.

2006 *Rynek w Bytomiu – centrum życia gospodarczego*, „Archeologia Górnego Śląska" 3 (37), 64–68.

Bering, P.

1998 *Kult świętego Wojciecha w późnym średniowieczu w polskiej prowincji kościelnej*, (http://www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/JW70/wojciech.htm).

Betlejewska, C.

2004 *Rozmierzenie miast lokowanych przez Zakon krzyżacki w XIV wieku*, (w:) R. Czaja i in. (red.), *Archaeologia et Historia Urbana*, Elbląg, 117–124.

Biskup, M.

1991 *„Wojna pruska" czyli walka Polski z zakonem krzyżackim z lat 1519–1521. U źródeł sekularyzacji Prus Krzyżackich*, Olsztyn.

Borkowski, J.

2005a *Wstępne wyniki badań na stan. 83, Rynek staromiejski w Białogardzie, woj. zachodniopomorskie*, „Koszalińskie Zeszyty Muzealne" 25, 7–20.

2005b *Sprawozdanie z wykopaliskowych badań wyprzedzających inwestycję przebudowy i modernizacji Placu Wolności – Rynek Staromiejski w Człuchowie, woj. pomorskie*, Koszalin (maszynopis w archiwum Muzeum Pomorza Środkowego w Koszalinie).

Brachmann, H.-J.

1991 *Der Markt als Keimform der mittelalterlichen Stadt – Überlegungen zu ihrer Genese im ostfrankischen Reich,* (w:) H.-J. Brachmann, J. Herrmann (red.), *Frühgeschichte der europäischen Stadt*, Berlin, 117–130.

Bruski, K.

1998 *Puck w czasach krzyżackich (1308–1466),* (w:) A. Groth (red.), *Historia Pucka*, Gdańsk, 68–90.

Buśko, C.

2000 *Drewniane kramy i urządzenia użyteczności publicznej na wrocławskim rynku*, (w:) L. Kajzer i in. (red.), *Archaeologia et Historia. Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Romanie Barnycz-Gupieniec*, Łódź, 87–103.

Buśko, C., Dereń, M., Garbacz-Klempka, A.

2010 *Konfekcjonowanie ołowiu i miedzi w krakowskiej Wielkiej Wadze*, „Archaeologia Historica Polona" XVIII, 2–6.

Czaja, R.

1992a *Place targowe Starego Miasta Elbląga w średniowieczu,* „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" XL/3, 359–364.

1992b *Socjotopografia miasta Elbląga w średniowieczu*, Toruń.

Czerner, R.

2002 *Zabudowy rynków: średniowieczne bloki śródrynkowe wybranych dużych miast Śląska*, Wrocław.

Dmochowska, I.

1970 *Puck (studium historyczno-urbanistyczne)*, Gdańsk (maszynopis w archiwum PWKZ w Gdańsku).

Domańska, H.,

1976 *Puck, woj. gdańskie. Studium historyczno-urbanistyczne*, Gdańsk (maszynopis w archiwum PWKZ w Gdańsku).

Dunin-Wąsowiczowa, A.

1992 *Uwarunkowania pomiarowe kształtu i wielkości średniowiecznych placów miejskich*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" XL/3, 341–346.

Dybaś, B., Tandecki, J.

1990 *Statuty toruńskiego rzemiosła artystycznego i budowlanego z XVI–XVIII w.*, Warszawa-Toruń.

Gąsiorowski, E.

1965 *Rynek i ratusz chełmiński*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki" 10/1, 3–29.

Gierszewski, A.

1966 *Struktura gospodarcza i funkcje rynkowe mniejszych miast województwa pomorskiego w XVI i XVII w.*, Gdańsk.

Goliński, M.

1997 *Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia*, Wrocław.

Grężak, A.

2010 *Katalog zwierzęcych szczątków kostnych z działki 122 i 152, pl. Wolności*, Warszawa (maszynopis w archiwum Zakładu Archeologii Późnego Średniowiecza i Czasów Nowożytnych IA UW).

Groffik, A.

2007 *Wyniki badań georadarowych na puckim rynku*, Wrocław (maszynopis w archiwum Zakładu Archeologii Późnego Średniowiecza i Czasów Nowożytnych IA UW).

Groth, A.

1998a *Czasy Rzeczpospolitej szlacheckiej*, (w:) A. Groth (red.), *Historia Pucka*, Gdańsk, 91–130.
1998b *Gospodarka*, (w:) A. Groth (red.), *Historia Pucka*, Gdańsk, 143–167.
2005 *Z dziejów puckich ratuszy*, „Zapiski Puckie" 4/2005, 23–27.

Hoffmann, V.

2005 *Marktplätze – Mittelpunkte städtischen Lebens*, (w:) H. Jons, F. Luth, H. Schäfer (red.), *Archäologie unter dem Strassenpflaster. 15 Jahre Stadtkernarchäologie in Mecklenburg-Vorpommern*, Schwerin, 179–180.

Jakimowicz, T.

1997 *Ratusz jako miejsce kulturowe*, (w:) S. Latour (red.), *Ratusz w miastach północnej Europy*, Gdańsk, 37–48.

Karwasińska, J.

1956 *Drzwi gnieźnieńskie a rozwój legendy o św. Wojciechu*, (w:) J. Karwasińska (red.), *Drzwi gnieźnieńskie*, t. I, Wrocław, 20–41

Kiełbik, J.

2007 *Miasta warmińskie w latach 1466–1772. Samorząd, społeczeństwo, gospodarka,* Olsztyn.

Klonder, A.

[b.r.] *Archiwalia do dziejów Pucka (XIV–XX w.)*, (maszynopis w Archiwum Państwowym w Gdańsku, sygn. 519).

Kozakiewicz, P.

2008 *Makroskopowe rozpoznanie rodzajów drewna z obiektów pozyskanych w trakcie badań archeologicznych na terenie średniowiecznego miasta w Pucku***,** Warszawa (maszynopis w archiwum Zakładu Archeologii Późnego Średniowiecza i Czasów Nowożytnych IA UW).

Krasnowolski, B.

2004 *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku, Część I – Miasta Ziemi Krakowskiej, chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*, Kraków.

Kurdwanowski, M.

2009 *Zagospodarowanie przestrzenne przyrynkowej działki miejskiej przy Placu Wolności 15 w Pucku na podstawie badań archeologicznych*, „Zapiski Puckie" 8/2009, 75–79.

Kurowska, J., Król, D.

1998 *Pradzieje*, (w:) A. Groth (red.), *Historia Pucka*, Gdańsk, 11–35.

Labuda, G.

1947 *Św. Wojciech w literaturze i legendzie*, (w:) Z. Bernacki i in. (red.), *Święty Wojciech 997–1947. Księga pamiątkowa*, Gniezno, 94–114.

Mikulski, J.

1997 *Topografia i hodonomastyka Nowego Miasta Torunia w XIV–XVIII wieku*, „Zapiski Historyczne" 62/1, 7–38.

Milewska, M., Kruppé, J.

2003 *Nowe dane do dziejów osadnictwa wczesnośredniowiecznego w Pucku (województwo pomorskie)*, „Archaeologia Historica Polona" XIII, 221–230.

Młynarska-Kaletynowa, M.

2006 *O procesach lokacyjnych miast w Europie Środkowo-Wschodniej*, (w:) C. Buśko, M. Goliński, B. Krukiewicz (red.), *Procesy lokacyjne miast w Europie Środkowo-Wschodniej*, Wrocław, 9–17.

Morawski, Z.

1992 *Funkcje religijne placów miejskich w średniowiecznej Polsce*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" XL/3, 295–303.

Nawrolski, T.

1992 *Średniowieczny plac rynkowy Starego Miasta w Elblągu*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" XL/3, 365–376.

Paszkiewicz, B.

2008 *Monety z badań w Pucku w latach 2007–2008*, Warszawa (maszynopis w archiwum Zakładu Archeologii Późnego Średniowiecza i Czasów Nowożytnych IA UW).

Pela, W.

1992 *Rynek w Pułtusku w świetle źródeł archeologicznych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" XL/3, 347–358.

Piekalski, J.

1999 *Od kolonii do Krakowa. Przemiana topografii wczesnych miast*, Wrocław.

Piskorski, J.M.

2000 *Średniowieczne osadnictwo niemieckie na południowym wybrzeżu Bałtyku*, (w:) H. Manikowska, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski (red.), *Aetas Media, Aetas Moderna. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa, 222–230.

Pudełko, J.

1959 *Rynki w planach miast Śląska*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki" 4, 235–262.

Rębkowski, M.

1995 *Średniowieczna ceramika miasta lokacyjnego w Kołobrzegu*, Kołobrzeg.

Rosłanowski, T.

1982 *Markt und Stadt im früh- und hochmittelalterlichen Polen*, (w:) B. Diestelkamp (red.), *Beiträge zum hochmittelalterlichen Stadtwesen,* Städteforschung A/11, Köln-Wien, 196–207.

Samsonowicz, H.

1992 *Dobre i złe dzielnice małych miast w Polsce w XVI–XVII w.*, (w:) E. Dubas-Urwanowicz (red.), *Miasto, region, społeczeństwo. Studia ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyrobiszowi w sześćdziesiątą rocznicę Jego urodzin*, Białystok, 31–37.

Schlesinger ,W.

1973 *Der Markt als Frühform der deutschen Stadt*, (w:) H. Jankuhn, W. Schlesinger, H. Steuer (red.), *Vor- und Frühformen der europäischen Städte im Mittelalter,* t. 1, Göttingen, 262–293.

Schultz, F.

1907 *Geschichte des Kreises Putzig und Neustadt*, Gdańsk, 89–94.

Sikorka-Ulfik, J.

1970 *Materiały z badań wykopaliskowych przeprowadzonych na Starym Rynku w Poznaniu w roku 1964*, „Fontes Archaeologici Posnanienses" 21, 183–218.

Sowina, U.

1992 *Przestrzeń miejska w późnym średniowieczu – rynek w Sieradzu*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" XL/3, 317–324.

Starski, M.

2009 *Średniowieczne i nowożytne umocnienia miejskie Pucka w świetle wyników dotychczasowych badań archeologicznych*, (w:) H. Paner, M. Fudziński, Z. Borcowski (red.), *Stan badań archeologicznych miast w Polsce*, Gdańsk, 129–150.

2010a *Archeolog w piwnicach czyli o wykopaliskach w dawnej Oberży Pod Złotym Lwem*, „Zapiski Puckie" 9/2010, 24–30.

2010b *Badania archeologiczne rynku w Pucku. Plac Wolności (działka 122 i 152)*, (w:) *Średniowieczne miasto lokacyjne w Pucku w świetle badań archeologiczno-architektonicznych,* Warszawa (maszynopis w archiwum Zakładu Archeologii Późnego Średniowiecza i Czasów Nowożytnych IA UW).

Stępień, W.

1998 *Wczesnośredniowieczny port w Pucku*, (w:) A. Groth (red.), *Historia Pucka*, Gdańsk, 36–54.

Śliwiński, B.

1998 *Dzieje Pucka w świetle najstarszych źródeł pisanych (do 1308 r.)*, (w:) A. Groth (red.), *Historia Pucka*, Gdańsk, 55– 68.

2009 *Początki Gdańska. Dzieje ziem nad zachodnim brzegiem Zatoki Gdańskiej w I połowie X wieku*, Gdańsk.

Święcicki-Tarasiński, A.

2002 *Badania archeologiczne rynku w Pilicy, województwo śląskie*, (w:) E. Tomczak (red.), *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2001–2002*, Katowice, 214–220.

Tyszka, P.

2001 *Obraz przestrzeni miejskiej Krakowa XIV–XV wieku w świadomości jego mieszkańców*, Lublin.

Urbańczyk, P.

1992 *Plac miejski – skutek czy warunek powstania miasta*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" XL/3, 283–288.

Walenta, K.

2003 *Co przechowała ziemia w Chojnicach*, (w:) K. Ostrowski (red.), *Dzieje Chojnic*, Chojnice, 36–45.

Ważny, T.

2007 *Analiza dendrochronologiczna drewna z Pucka Miasta (próbki z 2007 r.),* Toruń (maszynopis w archiwum Zakładu Archeologii Późnego Średniowiecza i Czasów Nowożytnych IA UW).

2008 *Analiza dendrochronologiczna drewna z rynku w Pucku (seria z 2008 r.)*, Toruń (maszynopis w archiwum Zakładu Archeologii Późnego Średniowiecza i Czasów Nowożytnych IA UW).

Wiesiołowski, J.

1982 *Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania*, Poznań.

1992 *Funkcje placów miejskich w późnośredniowiecznej aglomeracji poznańskiej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" XL/3, 325–332.

Woźniak, M.

1997 *Ratusz Staromiejski w Toruniu. Dzieje – architektura – adaptacja*, (w:) S. Latour (red.), *Ratusz w miastach północnej Europy. Materiały z sesji Ratusz w miastach nadbałtyckich*, Gdańsk, 157–174.

Wyrobisz, A.

2010 *Układ przestrzenny miasta jako źródło historyczne*, (w:) A. Bartoszewicz i in. (red.), *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, Warszawa, 163–172.

Zarębska, T.

1997 *Kontekst urbanistyczny ratusza Głównego Miasta w Gdańsku*, (w:) S. Latour (red.), *Ratusz w miastach północnej Europy. Materiały z sesji Ratusz w miastach nadbałtyckich*, Gdańsk, 68–70.

Zlat, M.

1997 *Ratusz – zamek mieszczan. Symbolika typu architektonicznego i jego form*, (w:) S. Latour (red.), *Ratusz w miastach północnej Europy. Materiały z sesji Ratusz w miastach nadbałtyckich*, Gdańsk, 13–36.

Michał Starski

History of the Market Square in Puck

Based on archaeological excavations of the Market Square in Puck in 2007–2010 it was possible to make an attempt at reconstructing the Market Square's history.

An interpretation of research results allowed to state that this area was not permanently settled in the pre-location period. The first cultural layers were namely related to the formation of a new settlement, with regard to a grant of the location privilege in 1348. These layers confirm a dynamic development of Puck in its initial period. The Market Square was not built-up at that time and was used for communication and trade purposes. Small-size constructions may have been situated there, with post-holes, fragments of pavements and bases of hearths being their remains. A rich assemblage of portable finds was gathered from usage layers, including pottery vessels, as well as leather, wood and metal artefacts.

The construction of the Town Hall was a significant caesura in the history of the square. The existence of the Town Hall is confirmed by sources already in 1400. In result of archaeological research, foundations of cellars and basements from three phases of existence of the site of municipal authorities were exposed and documented. The first building burnt down in the 1520s, and it was then rebuilt. The last phase is related to the enlargement of the building in the mid-18th c. The Town Hall eventually fell prey to the conflagration in 1863. It was then pulled down and the area of the square was levelled. A range of trade stalls was erected on the eastern side of the building in the late 15th c. Their existence is confirmed by portable finds, including a pan scales, styli, merchants' weights and numerous semi-products and artefacts of non-ferrous metals. Trade stalls in the Market Square in Puck are also testified in historical sources. This premise was divided into at least three rooms, which were not connected with one another. It existed, similarly to the earliest Town Hall in Puck, until the fire in the 1520s. Then, its reconstruction was abandoned. An abundant assemblage of portable finds was gathered from the fills of the Town Hall and the stalls. It speaks of the material culture of inhabitants of Puck and the furnishings of the former site of the municipal authorities from the late 15th to the 19th c.

The examination of the history of the former Town Hall and trade buildings, as well as the acquisition of the rich assemblage of finds significantly broadens our knowledge about the history of this small town in Pomerania.

Translated by Grzegorz Żabiński

PLANSZA 65

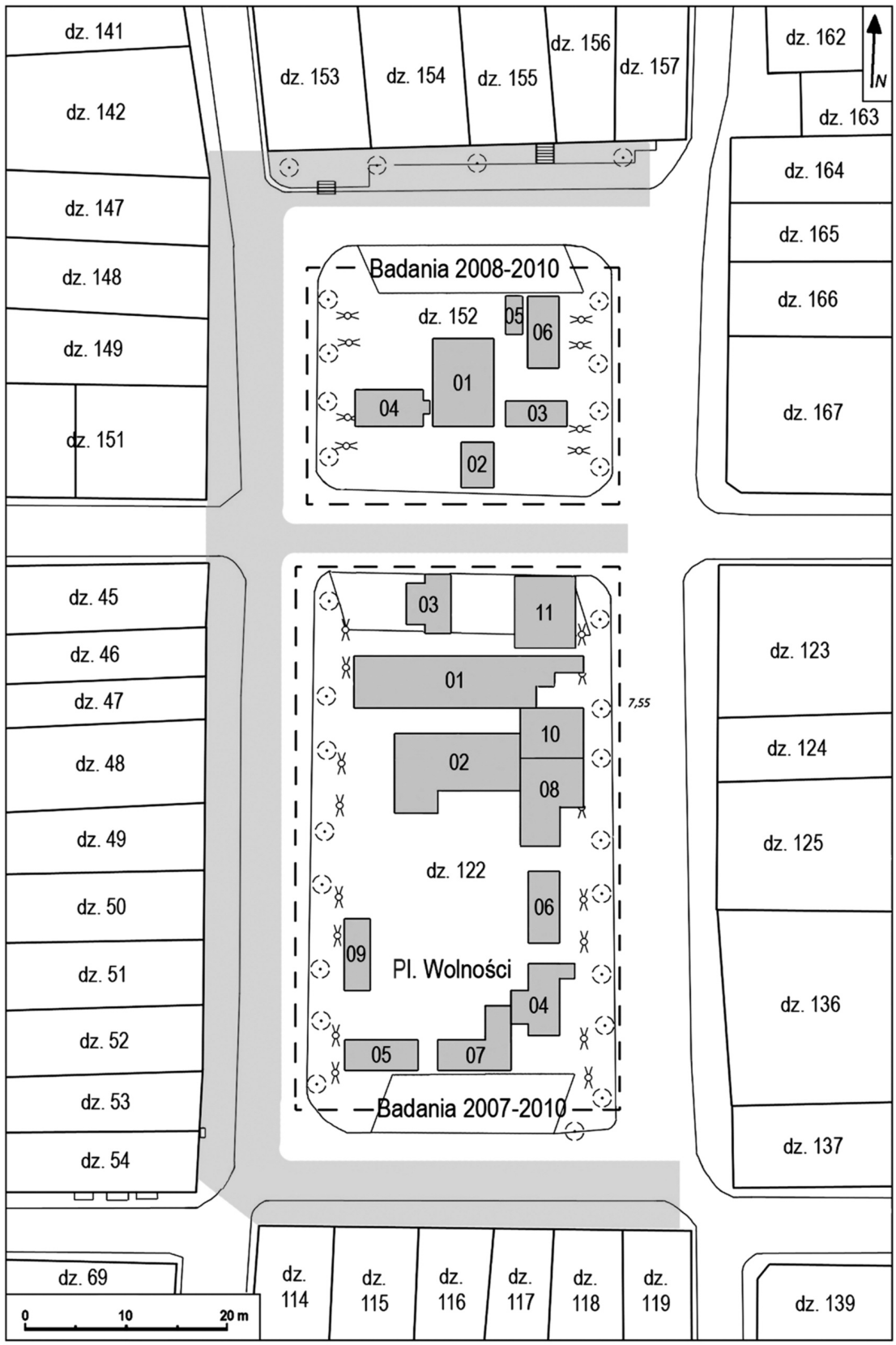

Ryc. 1. Plan sytuacyjny rynku w Pucku z zaznaczeniem wykopów archeologicznych. Szarym kolorem oznaczono strefę nadzorów archeologicznych w 2010 r. (oprac. M. Starski).

Fig. 1. Situation plan of the Market Square in Puck with marked excavation trenches. The zone of archaeological watching briefs in 2010 was marked with grey.

PLANSZA 66

Ryc. 2. Plan Pucka z zaznaczeniem miasta lokacyjnego i badanych działek miejskich: 1 – ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego; 2 – krawędź klifu nadmorskiego; 3 –hipotetyczna południowa granica zasiedlenia w okresie wczesnego średniowiecza; 4 – przypuszczalna strefa osadnictwa wczesnośredniowiecznego; 5 – obszary badań archeologicznych (oprac. M. Starski).

Fig. 2. Plan of Puck with the location town and the examined urban plots being marked: 1 – traces of early medieval settlement; 2 – edge of the maritime cliff; 3 – hypothetical southern border of settlement in the early Middle Ages; 4 – putative zone of early medieval settlement; 5 – areas of archaeological research.

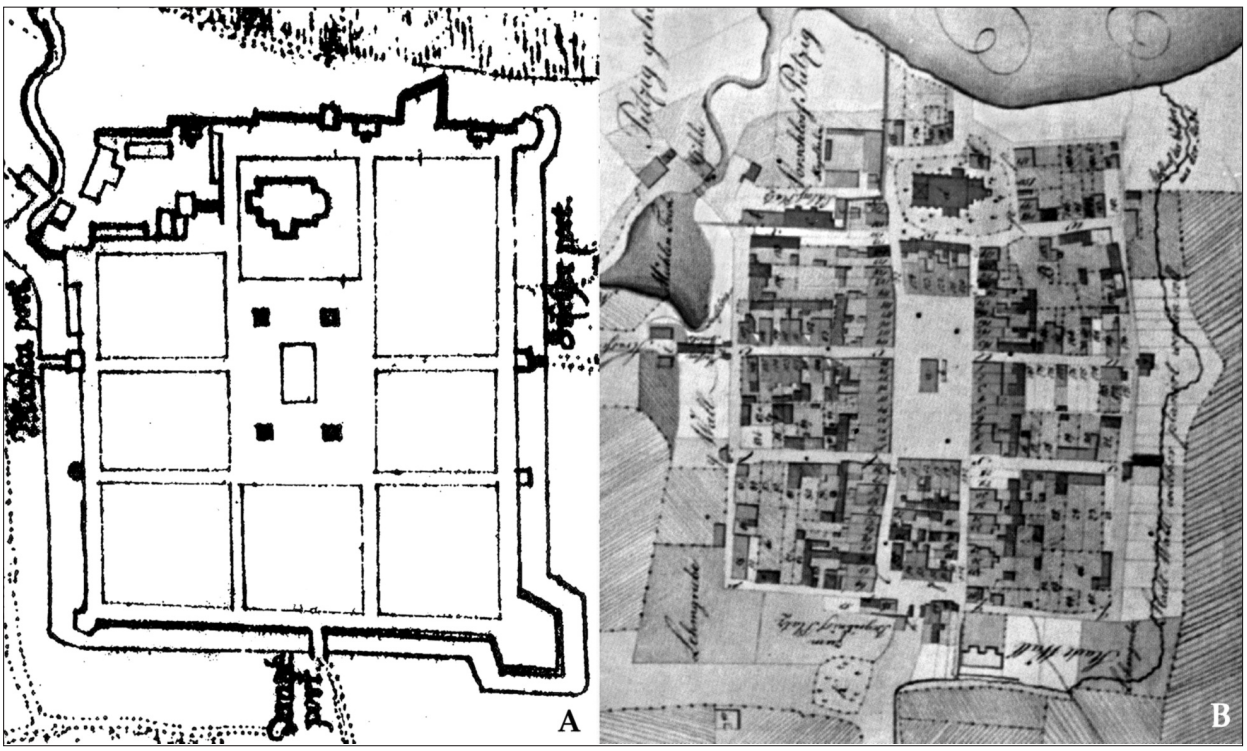

Ryc. 3. Wycinki archiwalnych planów Pucka z widocznym rynkiem: A – plan F. Getkanta z 1634 r.; B – plan katastralny z 1810 r. (wg Bruski 1998).

Fig. 3. Sections of archival plan of Puck with the Market Square being visible. A – plan by F. Getkant (1634); B – cadastral plan (1810).

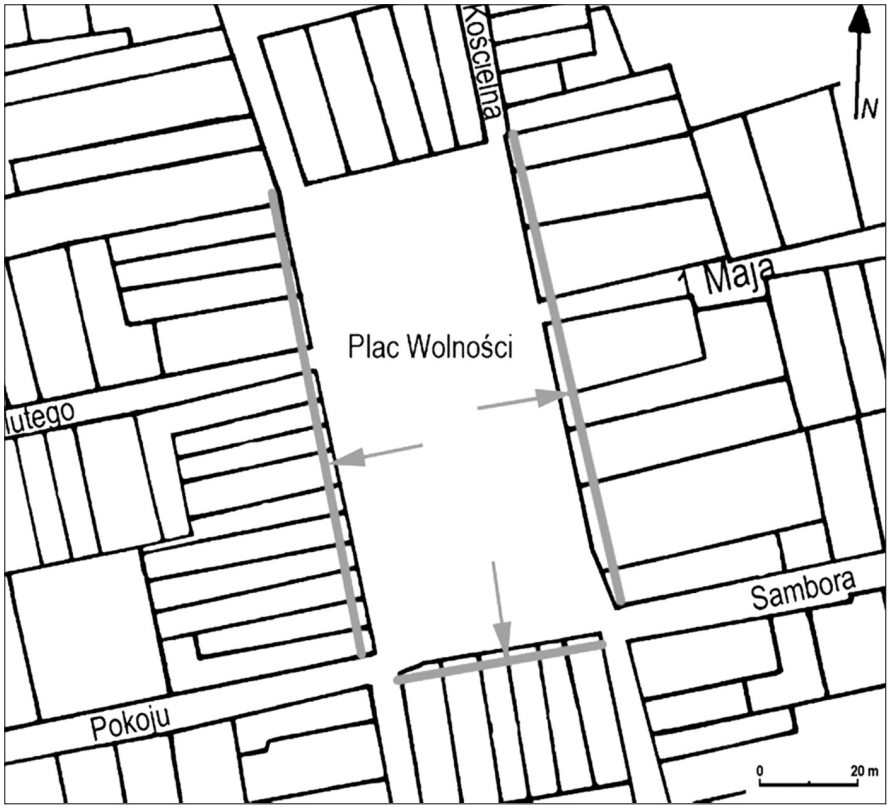

Ryc. 4. Hipotetyczne wysunięcie zabudowy pierzei rynkowych względem pierwotnego zasięgu rynku w Pucku (oprac. M. Starski).

Fig. 4. Hypothetical protrusion of buildings of the Market Square frontages in relation to the original extent of the Market Square in Puck.

PLANSZA 68

Ryc. 5. Widok nawarstwień użytkowych rynku w wykopie 04 w południowej części placu (fot. M. Starski).

Fig. 5. View of usage layers of the Market Square in Trench 04 in the southern part of the square.

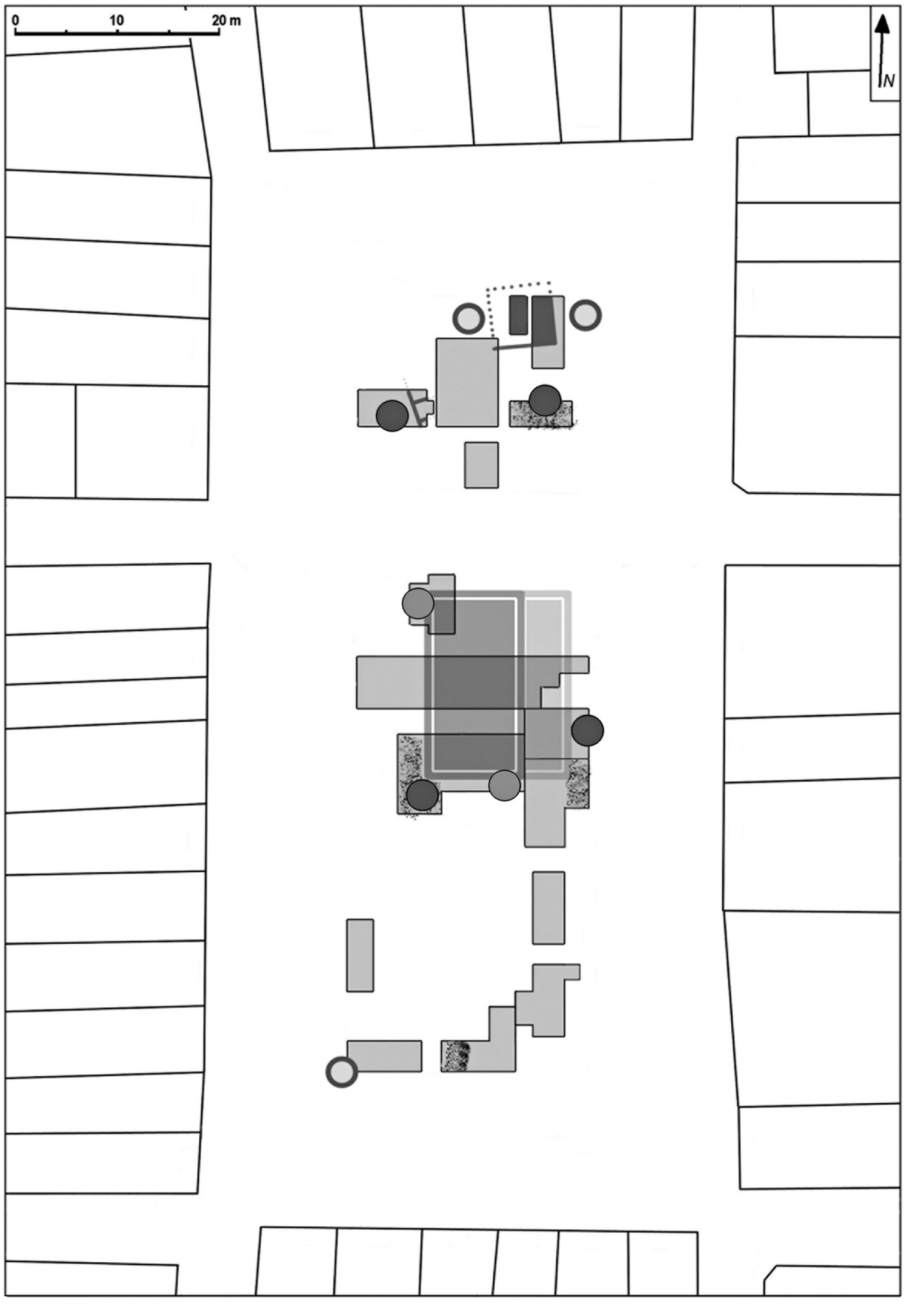

Ryc. 6. Lokalizacja konstrukcji i ważniejszych znalezisk na rynku w Pucku: A – punkty koncentracji miedzi; B – paleniska; C – studnie; D – obrys ratusza i kramów; E – konstrukcje drewniane; F – bruki (oprac. M. Starski).

Fig. 6. Location of constructions and more important finds in the Market Square in Puck: A – points of concentration of copper; B – hearths; C – wells; D – contour of the Town Hall and the stalls; E – wooden constructions; F – pavements.

PLANSZA 69

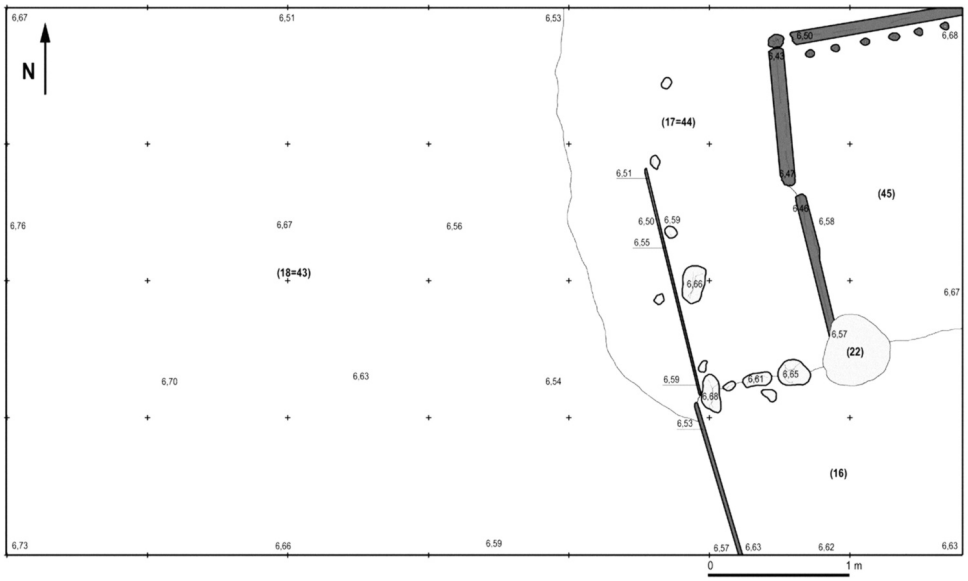

Ryc. 7. Pozostałości drewniano-kamiennej konstrukcji budy (?) odsłoniętej w wykopie 04, datowanej na 2. połowę XIV w. (oprac. M. Starski).

Fig. 7. Remains of a wood and stone construction of a shed (?) which was exposed in Trench 04 and is dated to the second half of the 14th c.

Ryc. 8. Widok ceglanej podstawy paleniska w wykopie 02D, datowanej na 2. połowę XIV w. (fot. M. Starski).

Fig. 8. View of a brick hearth base in Trench 02D. The base is dated to the second half of the 14th c.

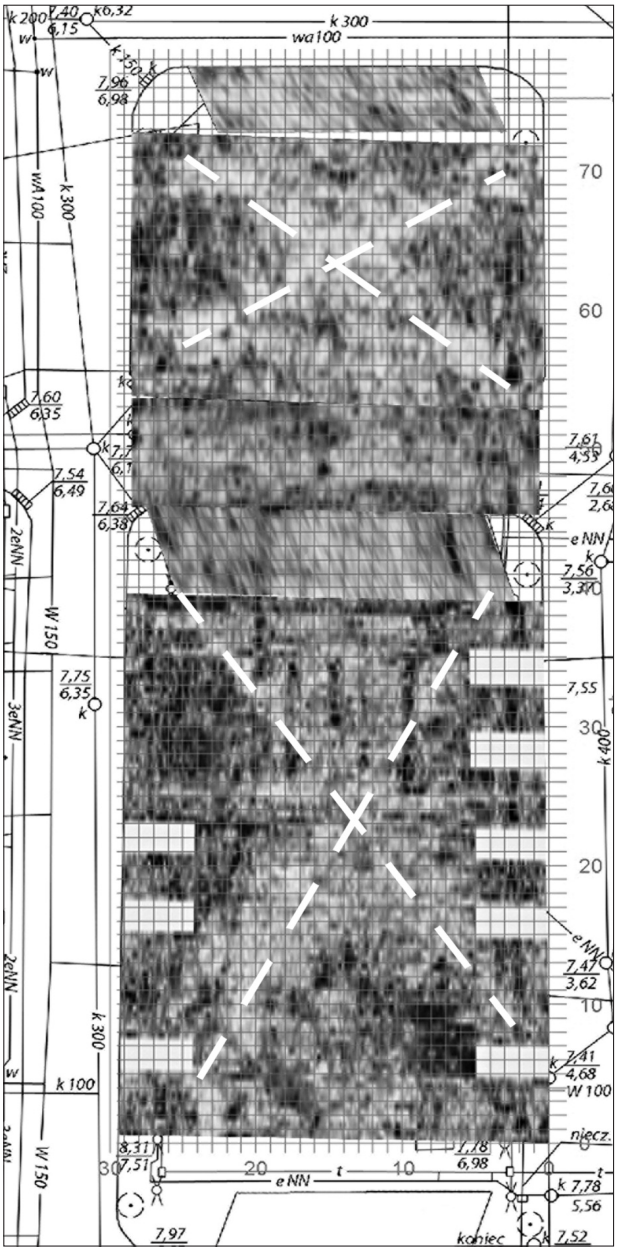

Ryc. 9. Obraz anomalii zarejestrowanych w środkowej części placu na głębokości 1,2–1,5 m pod nawierzchnią rynku (wg Groffik 2007).

Fig. 9. Image of anomalies recorded in the central part of the square at the depth of 1,2–1,5 m under the surface of the Market Square.

PLANSZA 70

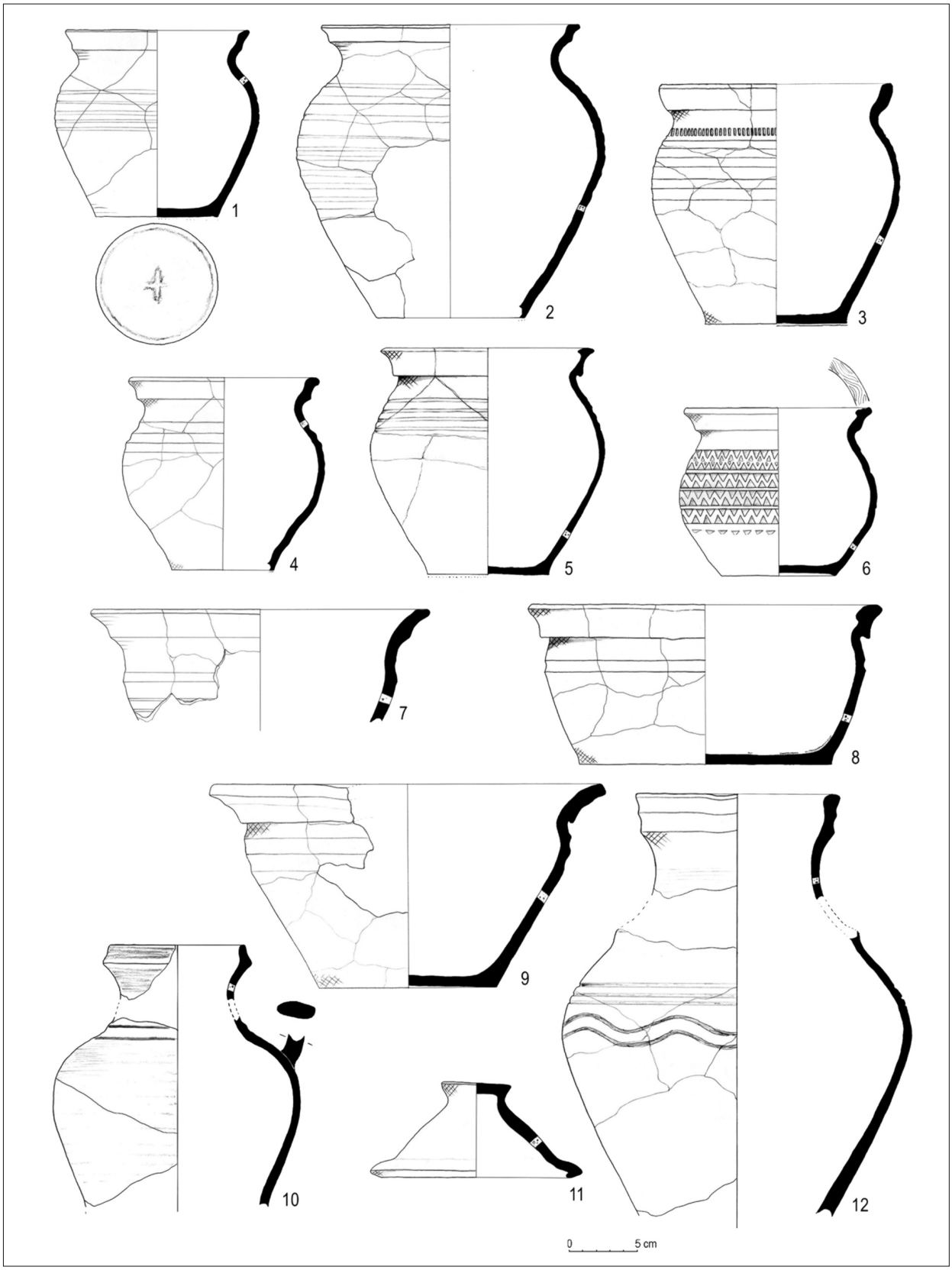

Ryc. 10. Wybór naczyń ceramicznych z nawarstwień z 2. połowy XIV w.: 1, 2, 7 – tradycyjne; 3–6, 8–12 – siwaki (rys. M. Starski).

Fig. 10. Selection of pottery vessels from the layers from the second half of the 14th c.: 1, 2, 7 – traditional ware; 3–6, 8–12 – greyware.

PLANSZA 71

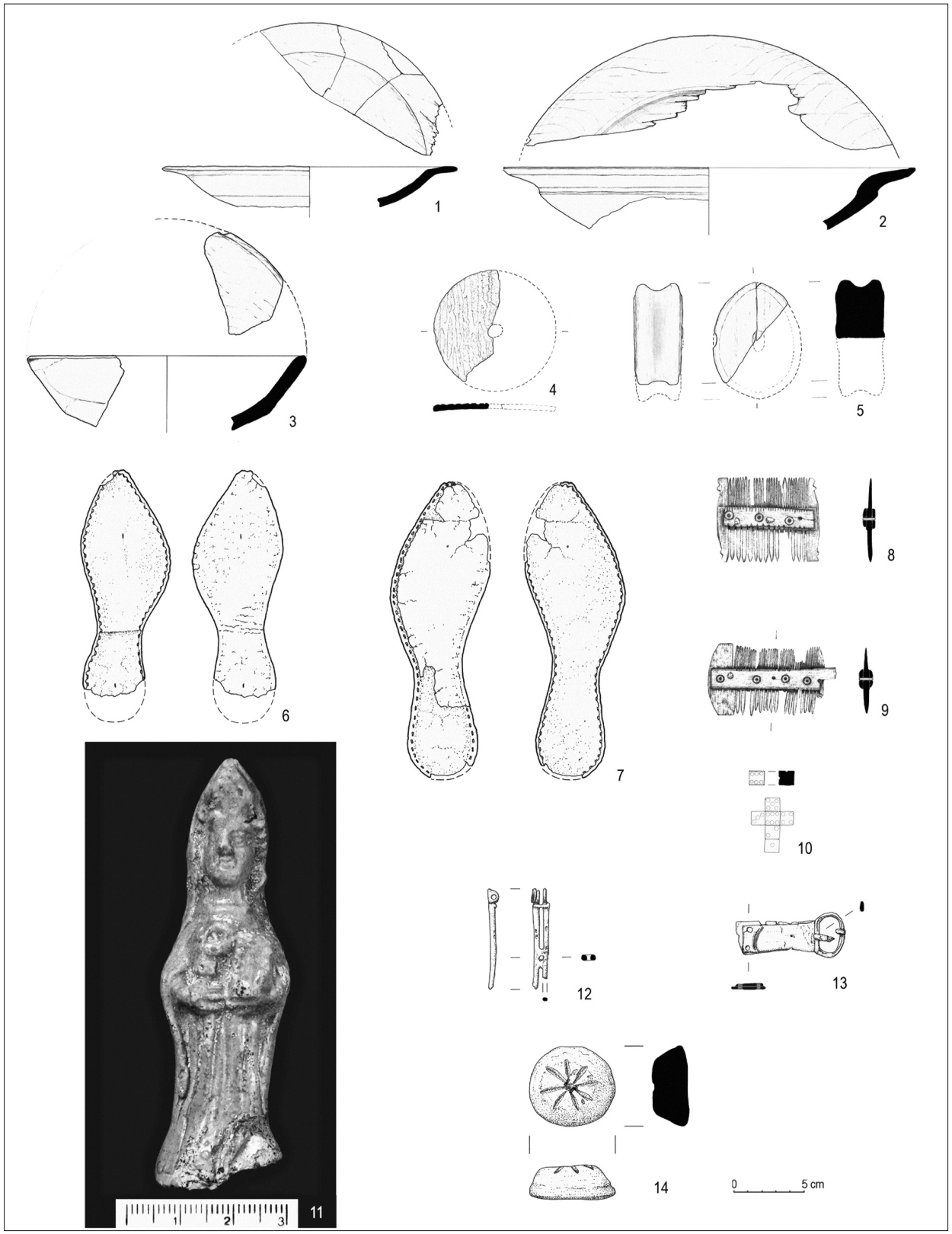

Ryc. 11. Wybór zabytków z nawarstwień z 2. połowy XIV w.: 1–5 – drewno; 6, 7 – skóra; 8–10 – kość; 11 – ceramiczna figurka św. Wojciecha (?), 12–14 – stop miedzi (1–5, 11 – rys. i fot. M. Starski; 6, 7 – rys. G. Zborowska; 8, 9 – rys. E. Czwal; 10, 12–14 – rys. M. Wagner).

Fig. 11. Selection of finds from the layers from the second half of the 14th c.: 1–5 – wood; 6, 7 – leather; 8–10 – bone; 11 – ceramic figurine of St Adalbert (?); 12–14 – copper alloy.

PLANSZA 72

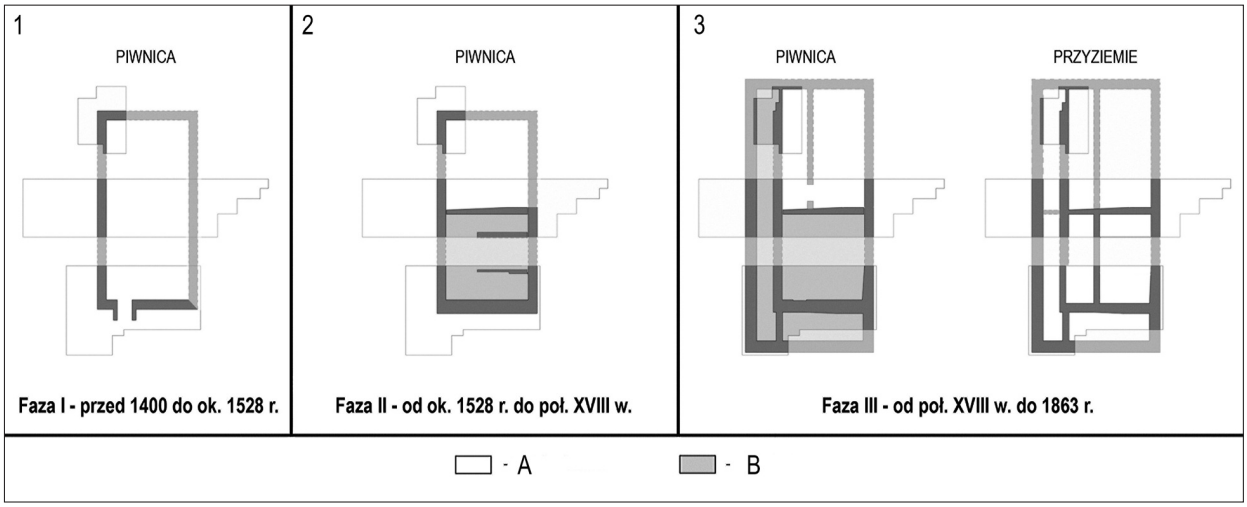

Ryc. 12. Fazy użytkowania ratusza puckiego (1–3): A – podpiwniczone, B – niepodpiwniczone (oprac. M. Starski).
Fig. 12. Phases of use of the Town Hall in Puck (1–3): A – with the basement, B – without the basement.

Ryc. 13. Widok zachodniej ściany ratusza w wykopie 01B (fot. M. Starski).
Fig. 13. View of the western wall of the Town Hall in Trench 01B.

PLANSZA 73

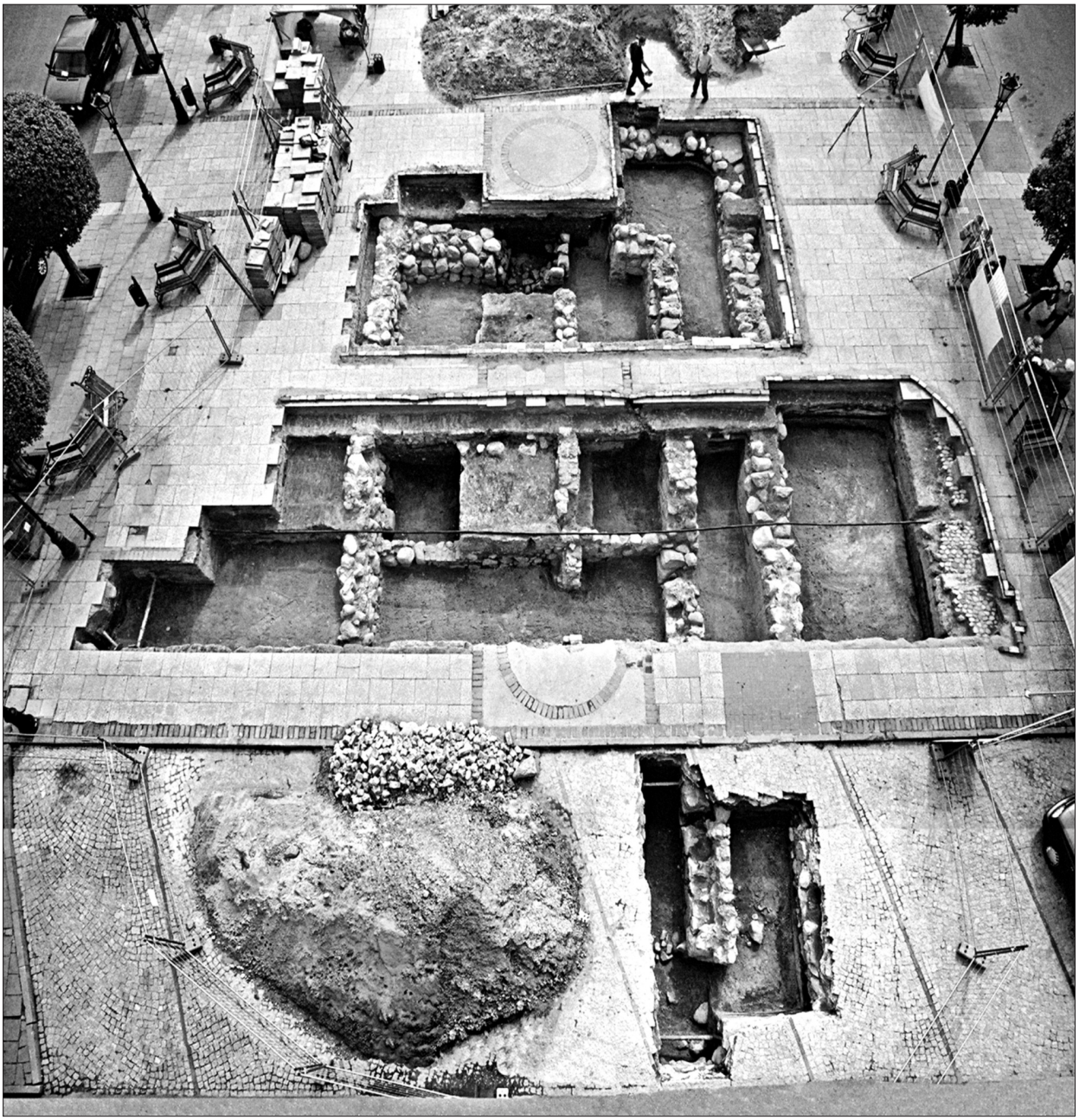

Ryc. 14. Widok odkrytych reliktów ratusza puckiego (fot. M. Starski).
Fig. 14. View of exposed remains of the Town Hall in Puck.

PLANSZA 74

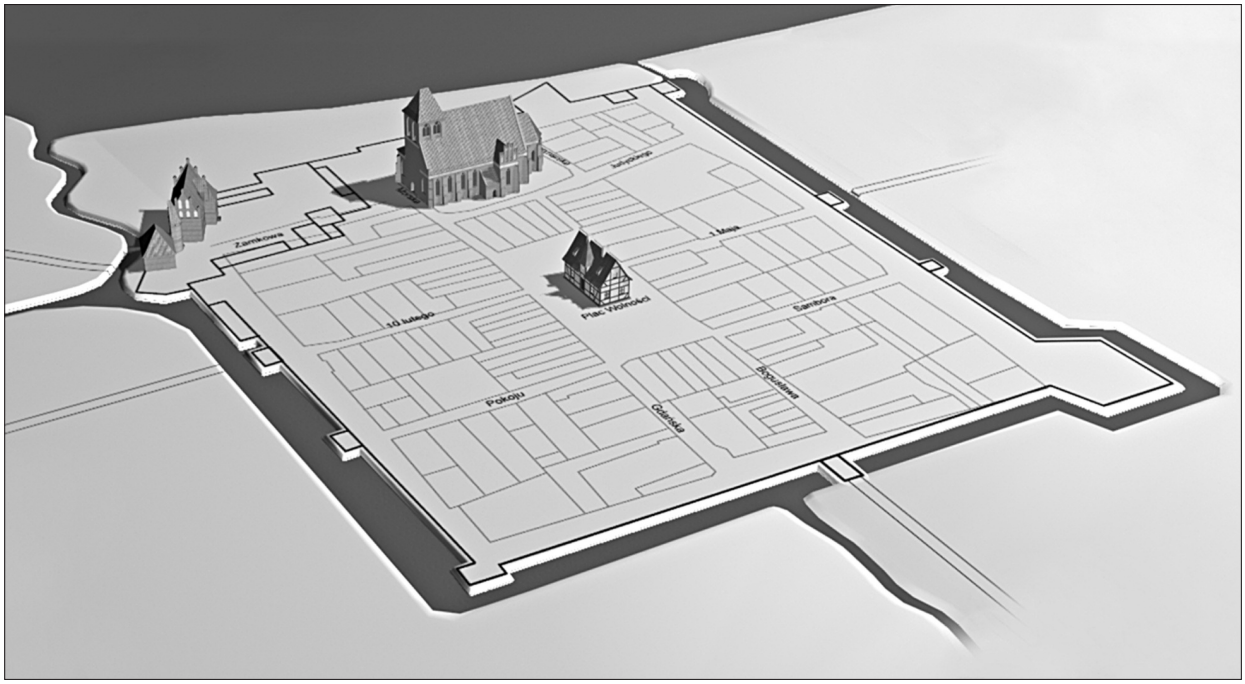

Ryc. 15. Plan Pucka z zaznaczonym kościołem oraz rekonstruowaną kamienicą zamkową i ratuszem (oprac. P. Moszczyński, konsult. M. Starski na podstawie planu katastralnego z 1810 r.).

Fig. 15. Plan of Puck with the church, the reconstructed masonry house of the castle and the Town Hall being marked.

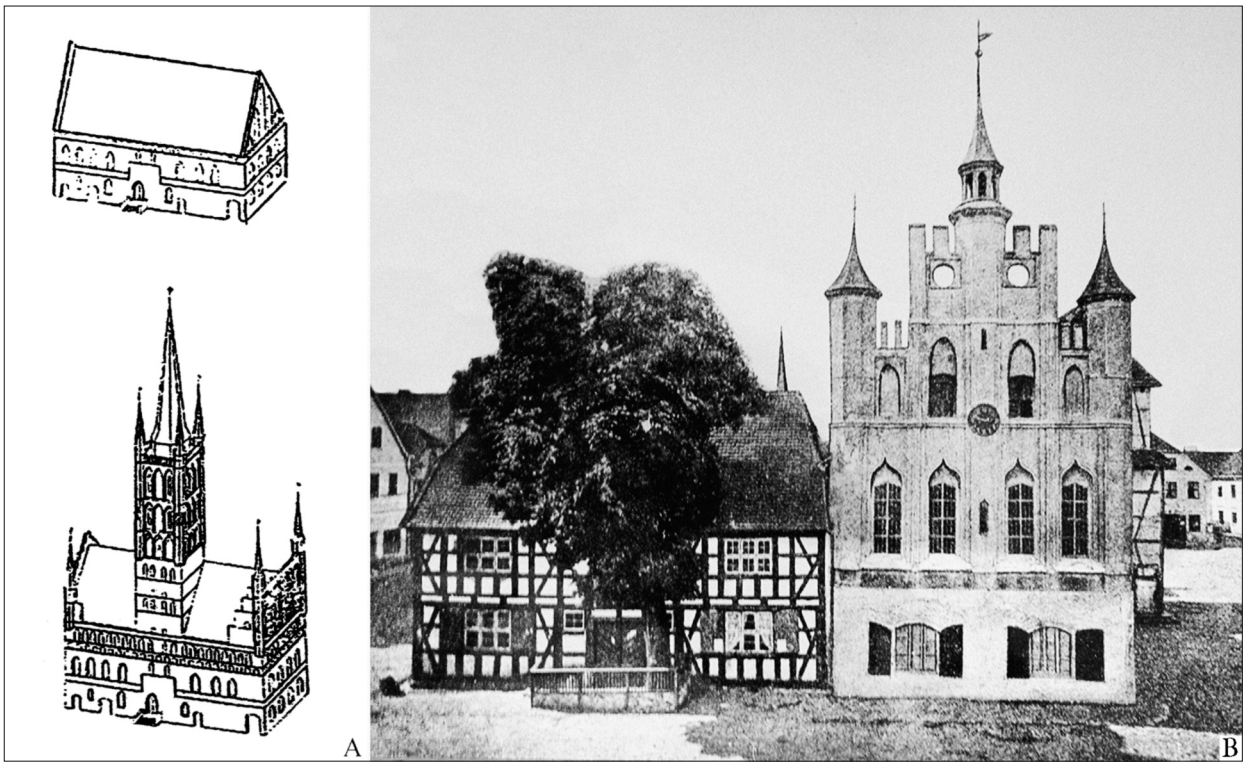

Ryc. 16. Rekonstrukcja sylwetki ratusza Głównego Miasta w Gdańsku (A) w pierwszej (poł. XIV w.) i drugiej (poł. XVI w.) fazie funkcjonowania. Fotografia ratusza lęborskiego (B) z końca XIX wieku (A – wg Zarębska 1997; B – autor nieznany).

Fig. 16. Reconstruction of the silhouette of the Town Hall of the Main Town in Gdańsk (A) in the first (mid-14th c.) and the second (mid-16th c.) phase of existence. Photo of the Town Hall in Lębork (B) from the end of the 19th c.

PLANSZA 75

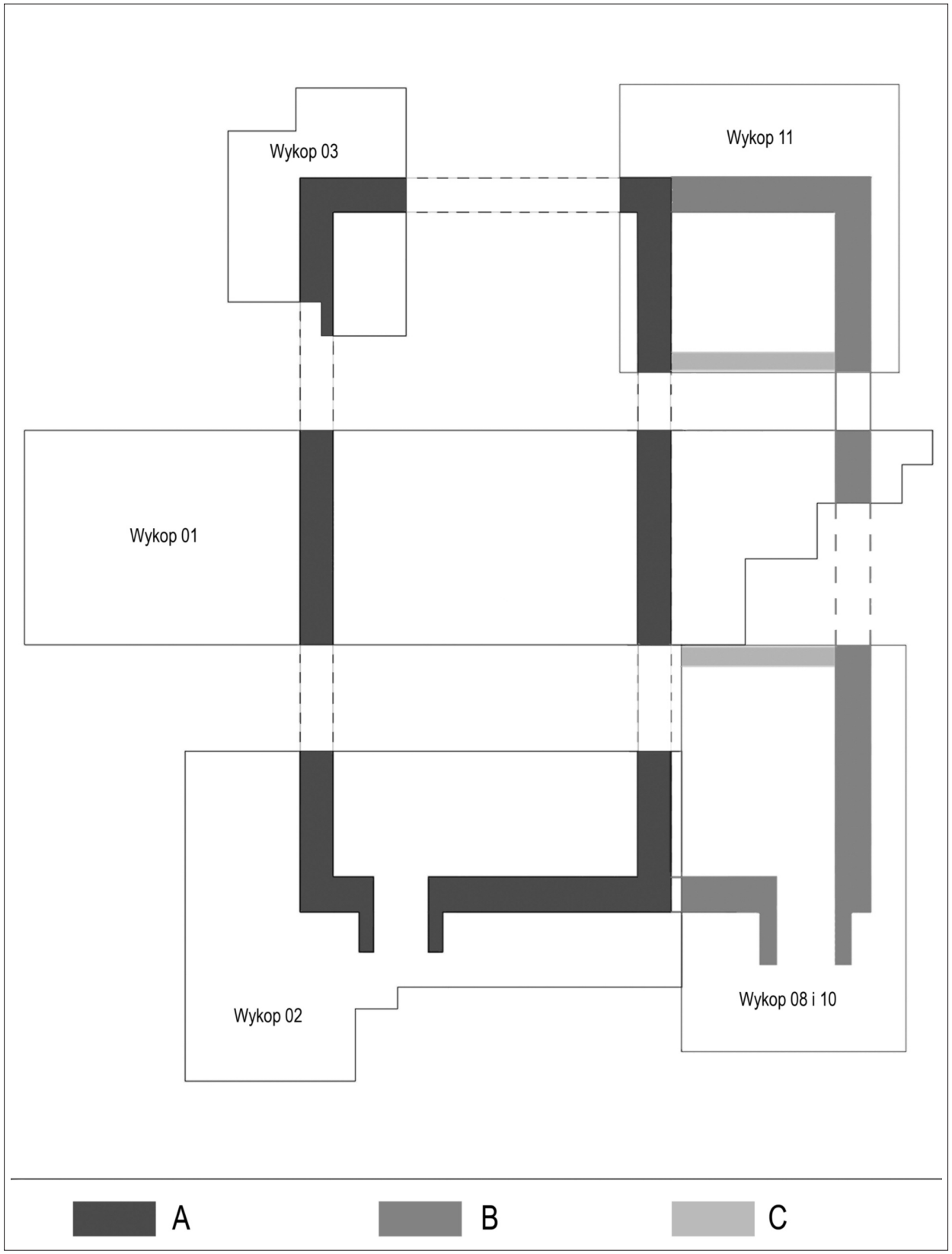

Ryc. 17. Rekonstrukcja zarysu ratusza (A) i zabudowań kramów kupieckich (B) z podziałem ich pomieszczeń (C) w końcu XV i na początku XVI wieku (oprac. M. Starski).

Fig. 17. Reconstruction of the outline of the Town Hall (A) and the buildings of the trade stalls (B) with a division of their rooms (C) in the late 15th and the early 16th c.

PLANSZA 76

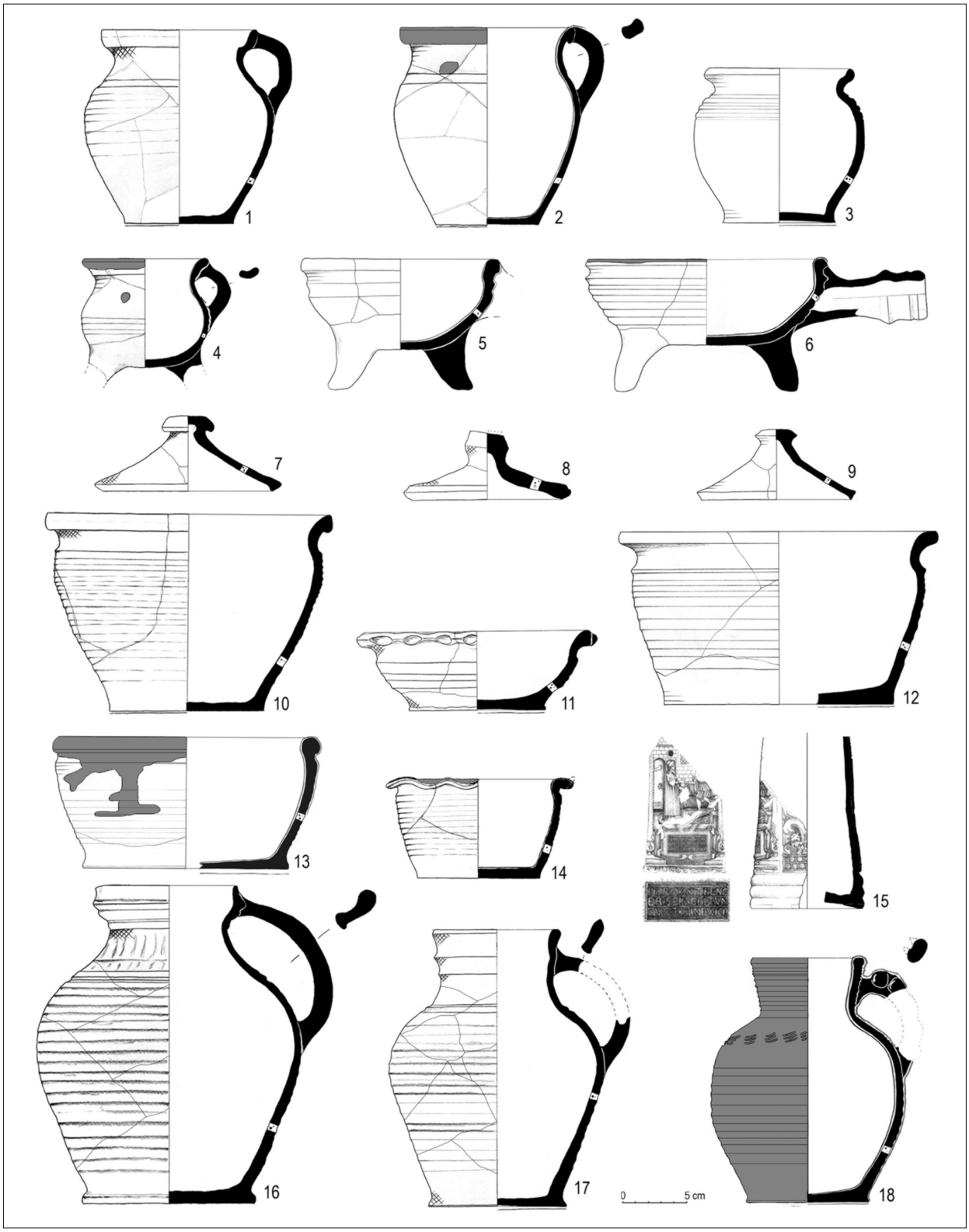

Ryc. 18. Wybór naczyń ceramicznych z nawarstwień z końca XV i pocz. XVI w.: 1, 7, 8, 10, 11, 16, 17 – siwaki; 3, 9, 12 – ceglaste; 2, 4–6, 13, 14, 18 – ceglaste polewane; a także: 15 – kufel kamionkowy z końca XVI w., Siegburg (1–14, 16–18 – rys. M. Starski; 15 – rys. E. Czwal).

Fig. 18. Selection of pottery vessels from the layers from the end of the 15th and the beginning of the 16th c.: 1, 7, 8, 10, 11, 16, 17 – greyware; 3, 9, 12 – brickware; 2, 4–6, 13, 14, 18 – glazed brickware; and: 15 – stoneware tankard from the end of the 16th c., Siegburg.

PLANSZA 77

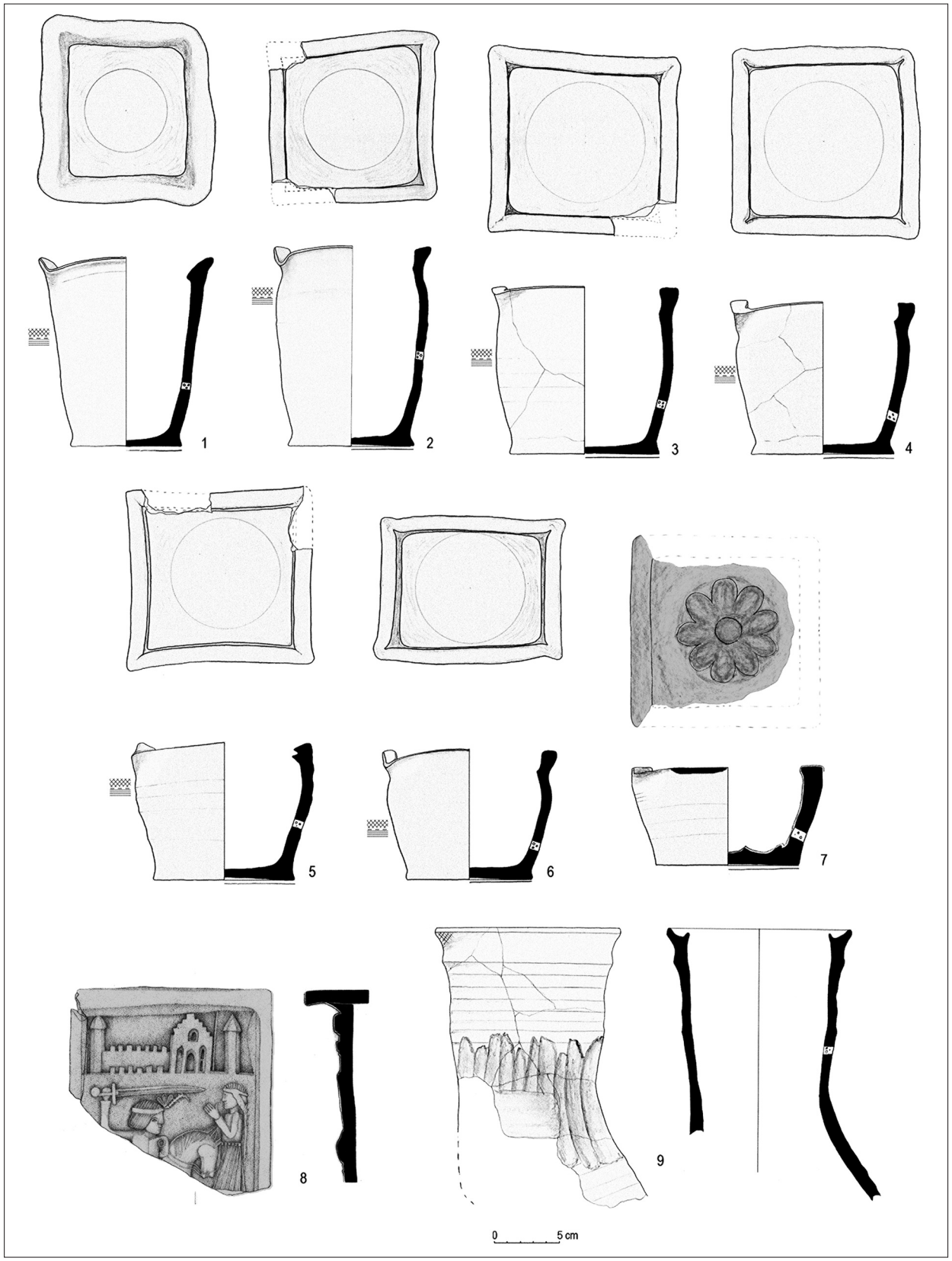

Ryc. 19. Wybór zabytków z nawarstwień z końca XV i pocz. XVI w.: 1, 2 – kafle garnkowe; 3–7 – kafle miskowe; 8 – gotycki kafel płytowy; 9 – rura ceramiczna (1–7, 9 – rys. M. Starski; 8 – rys. E. Czwal).

Fig. 19. Selection of finds from the layers from the end of the 15th and the beginning of the 16th c.: 1, 2: pot tiles; 3–7 bowl tiles; 8 – Gothic plate tile; 9 – ceramic tube.

PLANSZA 78

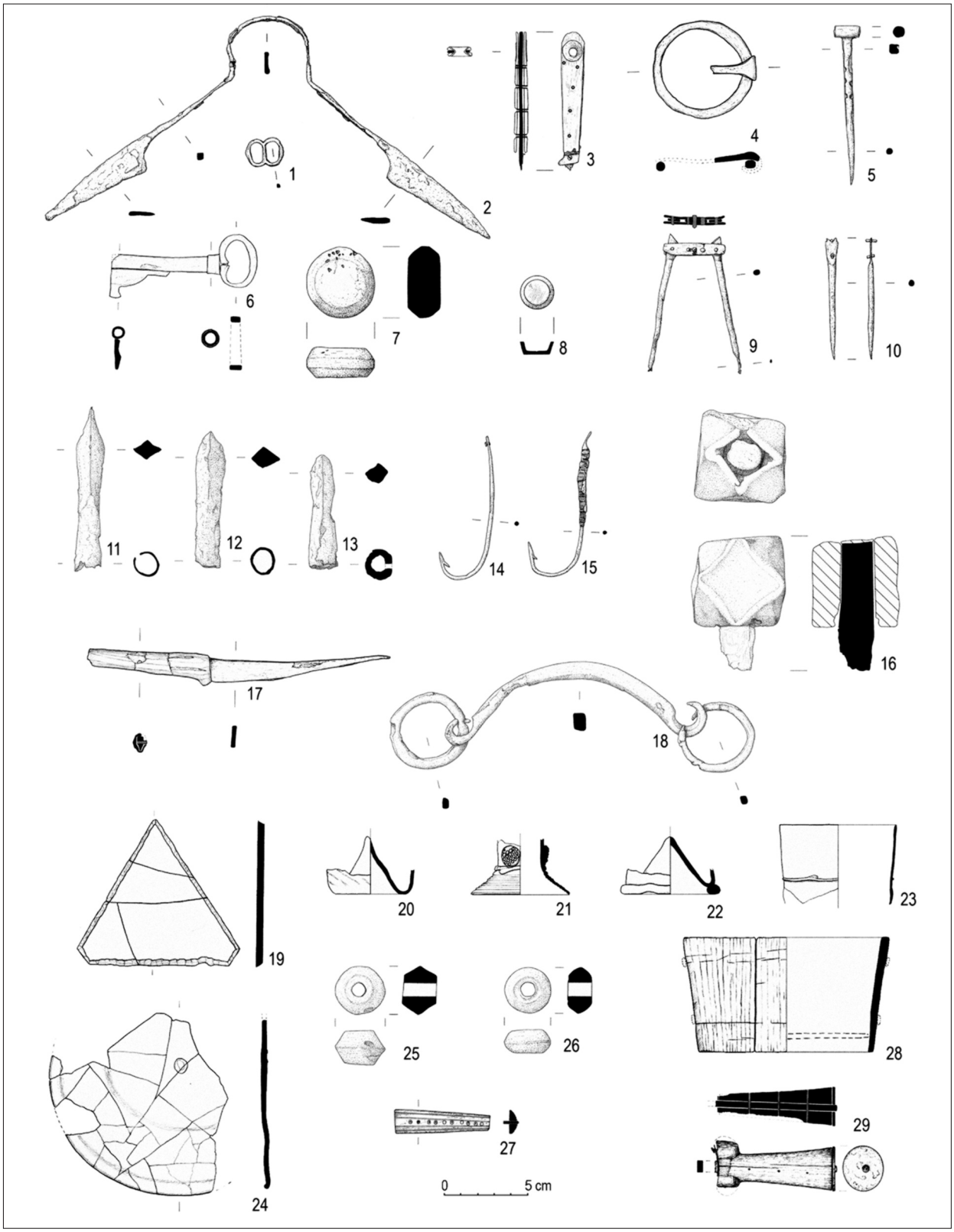

Ryc. 20. Wybór zabytków ruchomych z nawarstwień z końca XV i pocz. XVI w.: 1, 7, 8 – stop miedzi; 2–6, 9–18 – żelazo; 19–24 – szkło; 25, 26 – ceramika; 27 – kość; 28, 29 – drewno (1–3, 5, 7–18, 25, 26 – rys. M. Wagner; 4, 6, 19–24, 28 – rys. M. Starski; 27, 29 – rys. G. Zborowska).

Fig. 20. Selection of portable finds from the layers from the end of the 15th and the beginning of the 16th c.: 1, 7, 8 – copper alloy; 2–6, 9–18 – iron; 19–24 – glass; 25, 26 – pottery; 27 – bone; 28, 29 – wood.

PLANSZA 79

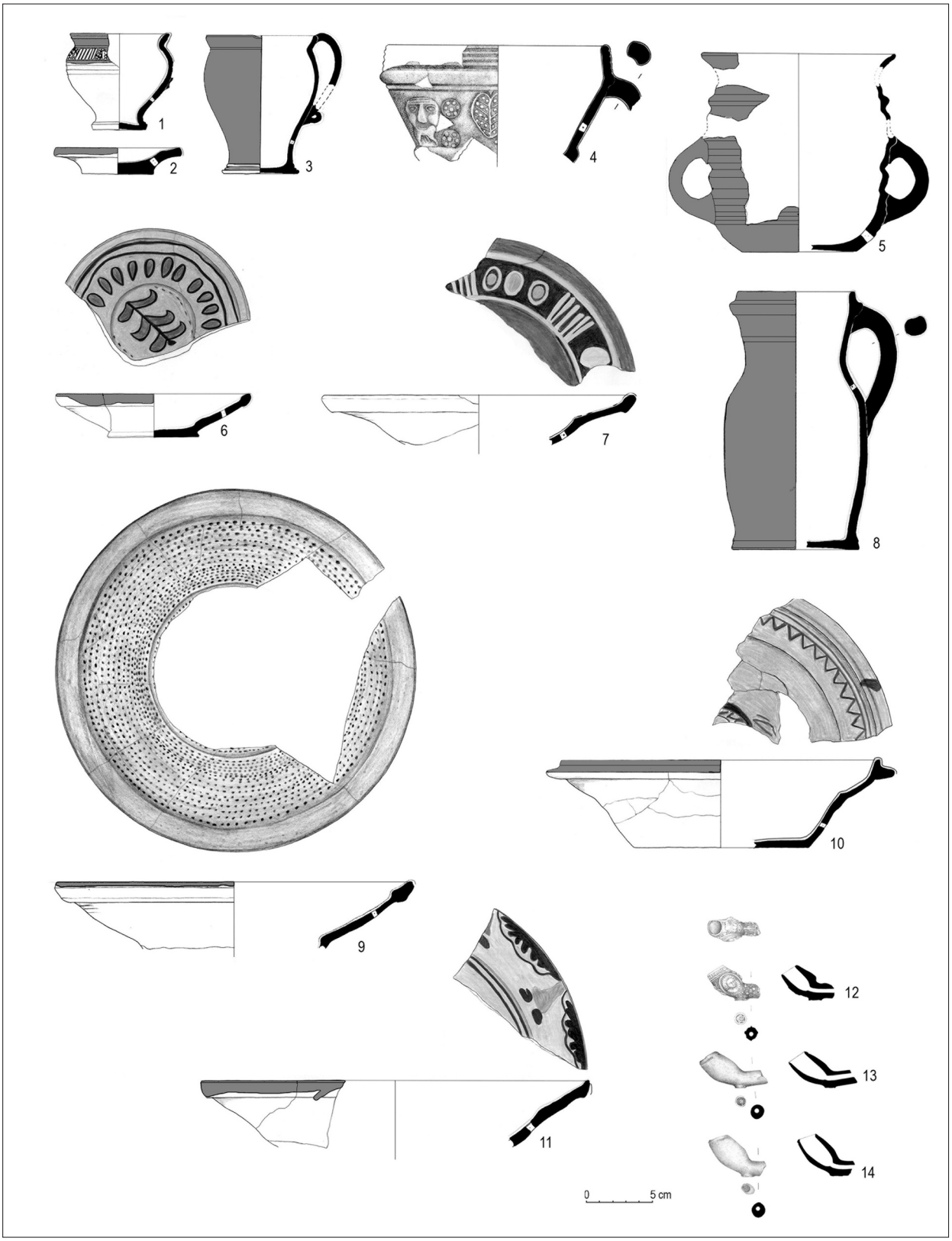

Ryc. 21. Wybór zabytków ceramicznych z nawarstwień z XVII–XVIII w.: 1–4 – naczynia ceglaste polewane; 5 – naczynie białe polewane; 6, 7, 9 – talerze pseudomajolikowe; 8, 10, 11 – dzban i talerze pseudofajansowe; 12–14 – fajki z białych glin (1–3, 5–11 – rys. M. Starski; 4, 12–14 – rys. E. Czwal).

Fig. 21. Selection of pottery finds from the layers from the 17th–18th c.: 1–4 – glazed brickware vessels; 5 – glazed white-ware vessel; 6, 7, 9 – pseudo-majolica plates; 8, 10, 11 – pseudo-faience pitcher and plates; 12–14 – pipes of while clays.